

ELIN SÜTISTE

Tõlke mõiste dünaamikast
tõlketeaduses ja eesti tõlkeloos

Tartu Ülikooli semiootika osakond

Väitekirj on suunatud kaitsmisele filosoofiadoktori kraadi saamiseks semiootika ja kulturoloogia erialal 26.10.2009. aastal Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi nõukogu otsusega.

Juhendaja: prof Peeter Torop

Oponendid: prof Bruno Osimo, kirjaliku ja suulise tõlkimise kõrgem instituut, Fondazione Scuole Civiche Milano
dotsent Anne Lange, Germaani-Romaani Keelte ja Kultuuride Instituut, Tallinna Ülikool

Avalik kaitsmine toimub 14.12.2009. aastal kell 11.15 Tartu Ülikooli semiootika osakonnas, Tiigi 78–125.

European Union
Regional Development Fund

Investing in your future

ISSN 1406–6033

ISBN 978–9949–19–270–0 (trükis)

ISBN 978–9949–19–271–7 (PDF)

Autoriõigus Elin Sütiste, 2009

Tartu Ülikooli Kirjastus

www.tyk.ee

Tellimus nr 475

EESSÕNA

Väitekirja valmimist on toetanud sihtfinantseeritav teadusteema SF0180002s07 ja ETF grandid nr 5717 ja 7594.

Täna oma juhendajat prof Peeter Toropit paljude inspireerivate vestluste ja loengute, kannatlikkuse ning toetuse eest.

Minu doktoriõpingute alguses oli juhendajaks ka prof Mihhail Lotman, kelle juhitud eesti värsi projektis osalemine on aidanud mul jõuda eesti tõlkeloo materjalini.

Olen tänulik kõigile oma artiklite retsensentidele ja toimetajatele, samuti sõpradele ning endistele ja praegustele kolleegidele nii TLÜ Akadeemilisest Raamatukogust, Tallinna Ülikoolist kui Tartu Ülikoolist, kes on ühel või teisel viisil aidanud kaasa väitekirja valmimisele, eriti dr Anne Langele, mag Silvi Saluperele, mag Ave Mattheusele, mag Margit Maranile, dr Maria-Kristiina Lotmanile ja Ulvi Urmile.

Kogu doktoriõpingute aja jooksul on mul olnud õnne tunda, mida tähendab vankumatu seljatagune: selle eest täna oma isa ja samuti Üllat. Minu suurim tänu kuulub aga Elo-Leele ja eriti Timole, minu esimesele lugejale, kelle toetust ja abi selle töö valmimisel on võimatu üle hinnata. Pühendan selle töö oma perekonnale ja ema mälestusele.

SISUKORD

ARTIKLITE ILMUMISANDMED	7
KOKKUVÕTTEV ÜLEVAATEARTIKKEL	8
0. Sissejuhatus	8
1. Tõlke mõiste ja tõlketeadus	11
1.1. Probleemi lähtekoht	11
1.2. James S. Holmes: tõlketeaduse kaardistamine ja tõlke mõiste	12
1.3. Tõlke mõiste problemaatilisus	13
1.3.1. Tõlge vs mitte-tõlge	14
1.3.2. Traditsiooniline tõlkemõiste	14
1.3.3. Perekondlik sarnasus, klaster ja prototüüp	15
1.3.4. Hea tõlge	16
1.4. Semiootiline vaatenurk	16
1.4.1. Kultuurisemiootiline vaade	18
1.5. Metafoorilisusele orienteeritud tõlke mõiste	18
2. Tõlke mõiste dünaamika	19
2.1. Kultuurikontekst	19
2.2. Tehnoloogiline keskkond	21
2.3. Teooria dünaamika	22
2.3.1. Tõlketüpoloogiad	23
2.3.2. Tõlkenormid	24
2.4. Seosed teiste distsipliinidega	24
2.4.1. Roman Jakobson	25
Kokkuvõte	26
KIRJANDUS	29
ARTIKLID	35
SUMMARY	173
ELULUGU	180
CURRICULUM VITAE	182

ARTIKLITE ILMUMISANDMED

- I. Elin Sütiste, Peeter Torop 2007. Processual Boundaries of Translation: Semiotics and Translation Studies. – *Semiotica*, Vol. 163, No. 1/4, pp. 187–207.
- II. Elin Sütiste 2008. Roman Jakobson and the Topic of Translation: Reception in Academic Reference Works. – *Sign Systems Studies*, Vol. 36, No. 2, pp. 271–314.
- III. Elin Sütiste 2008. “Hea tõlke” konstrueerimine tõlkekriitikas (ajakirjas “Eesti Kirjandus” aastail 1906–1922 avaldatud tõlkearvustuste põhjal). – Maris Kirme, Rein Veidemann (toim.). *Kriitika diskursus: minevik ja tänapäev*. Acta Universitatis Tallinnensis, Humaniora A 28. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 95–136.
- IV. Elin Sütiste 2010. Märksõnu eesti tõlkeloost 1906–1940: tõlkediskursust organiseerivad kujundid. – *Keel ja Kirjandus*. [Ilmumas]

KOKKUVÕTTEV ÜLEVAATEARTIKKEL

0. Sissejuhatus

Väitekirja eesmärgiks on kaardistada, kirjeldada ja analüüsida mõningaid tõlke mõiste dünaamika avaldumisvorme tõlketeaduses ja eesti tõlkeloos. Käsitlen seda teemat erinevatest vaatenurkadest nii kokkuvõtvas ülevaateartiklis kui ka neljas artiklis, mis moodustavad väitekirja põhiosa. Lisaks sisaldab väitekiri artiklite ilmumisandmeid, kasutatud kirjanduse loetelu, töö ingliskeelset kokkuvõtet ja elulookirjeldust.

Kokkuvõttev ülevaateartikkel selgitab üldist küsimuseasetust, luues teoreetilist tausta tõlke mõiste probleemi käsitlemisele. Selleks vaatlen tõlke mõiste kohta tõlketeaduses kui distsipliinis ning kirjeldan mõningaid tõlke mõiste dünaamikat mõjutavaid faktoreid. Samuti annab kokkuvõttev artikkel ülevaate väitekirja struktuurist ja selle põhiosa moodustavatest artiklitest.

Artikli (I) **“Processual Boundaries of Translation: Semiotics and Translation Studies”** (kirjutatud koos Peeter Toropiga) eesmärgiks on kaardistada tänapäeva tõlke-alase uurimuse välja, selle seoseid kultuuri arengudünaamikaga, eeskätt tehnoloogilise keskkonna ja teksti identiteedi muutumistega. Need küsimused on seotud tõlketeaduse ühe keskse metodoloogilise probleemiga: võimetusega sõnastada tõlketeaduse uurimisobjekti ja selle kaudu ka tõlke mõistet defineerida. Võimalusena probleemile lähenemiseks pakutakse artiklis välja keskenduda tõlkeprotsessile, mille avarduvaid piire on võimalik mõtestada semiootika ja tõlketeaduse vahendeid ühendades. Üheks teadlaseks, kelle juba pool sajandit tagasi ilmunud töodes võib näha tänaste probleemide ettekuulutust ja ka võimalust neile lähenemiseks, on Roman Jakobson. Minu osa ühisartiklis avaldub eeskätt R. Jakobsoni teadusliku panuse ja tema tänapäevase retseptiooni lahti kirjutamises ja analüüsis.

Artikli (II) **“Roman Jakobson and the Topic of Translation: Reception in Academic Reference Works”** põhieesmärgiks on kirjeldada ja analüüsida seoseid, mida loovad akadeemilised teatmeteosed Roman Jakobsoni ja tõlkimise teema vahel. Eesmärgil on kaks osa: esiteks, vaadata kriitiliselt üle R. Jakobsoni retseptiooni valguses juba stambiks muutunud ettekujutus R. Jakobsonist kui mõjukast teadlasest mitmete valdkondade jaoks, ning teiseks, selgitada välja, kas ja kuidas seostatakse R. Jakobsoni arusaamu tõlkimisest tema vaadetega keelele ja kommunikatsioonile üldisemalt. Püstitatud küsimustega seostub R. Jakobsoni üldisem käsitus tõlke mõistest (vt ka allpool).

Artikli (III) **““Hea tõlke” konstrueerimine tõlkekriitikas (ajakirjas “Eesti Kirjandus” aastail 1906–1922 avaldatud tõlkearvustuste põhjal)”** eesmärgiks on tuvastada parameetreid, mille abil on vaadeldud materjalis (ajakirjas “Eesti Kirjandus” aastail 1906–1922 avaldatud tõlkekriitikas) tõlkekirjandust hinnatud ehk millised on peamised “hea tõlke” tunnused vaadeldud ajajärgul.

Artikli (IV) “Märksõnu eesti tõlkeloost 1906–1940: tõlkediskursust organiseerivad kujundid” põhieesmärgiks on kaardistada tõlkimise mõiste peamisi tähendusi ja selle kaudu ka kogu 20. sajandi algupoolel kuni II maailmasõjani eesti kultuuris domineerinud üldist tõlkepoeetikat. Oma analüüsis lähtun järgmistest küsimustest: esiteks, kuidas kõneldakse kirjanduse tõlkimisest (*resp.* tõlkest, tõlkijast)? Kas ja kui, siis missugust kujundlikku väljendust seejuures kasutatakse? Teiseks, miks räägitakse just nii ja mida see meile kõneleb?

Väitekirja üldine hoiak materjali ja käsitletud küsimuste suhtes põhineb kultuurisemiootikal ja (eelkõige deskriptiivsel) tõlketeadusel. Uurimisstrateegia on valdavalt kvalitatiivne ja lähtub materjalist; rakendatud on *ad hoc* käsitlemisviisi, mis sisaldab ajaloolise (artiklid III ““Hea tõlke” konstrueerimine tõlkekriitikas” ja IV “Märksõnu eesti tõlkeloost 1906–1940”), kirjeldava (artiklid II “Roman Jakobson and the Topic of Translation”, III ja IV), võrdleva (artiklid II ja IV) ja kvantitatiivse (artiklid II ja III) meetodi elemente. Artiklites III ja IV on tehtud vaatlusaluse materjali lausanalüüs. Artiklites II–IV on rakendatud vaatepunkt ja materjali analüüsi põhimõtted põhjalikumalt lahti seletatud igas artiklis endas. Artikkel (I) “Processual Boundaries of Translation” (kirjutatud koos Peeter Toropiga) põhineb valdkonna teoreetiliste tekstide analüüsil.

Nagu on osutanud Edwin Gentzler, on deskriptiivne tõlketeadus tõestanud enda sobivust eelkõige alles kujunevate rahvuste ja lühikese kirjandustraditsiooniga rahvuste juures, tuues esile tõlke olulise rolli arenevate rahvuste identiteediotsinguis (Gentzler 2003: 14). Arvestades eesti kultuuri suhtelist noorust, võiks olla kohane, et siin väitekirjas esindavad deskriptiivsest tõlketeadusest inspireeritud lähenemist eeskätt just eesti tõlkeloole pühendatud artiklid (III) ““Hea tõlke” konstrueerimine tõlkekriitikas” ja (IV) “Märksõnu eesti tõlkeloost 1906–1940”.

José Lambert ja Clem Robyns on märkinud, et tänapäeval “on raske kujutada, kuidas saaks üldine uurimisprogramm põhineda teoreetilistel mudelitel, mida pole süstemaatiliselt testitud empiirilise tõendusmaterjali peal ning mille asjakohasust peetakse enesestmõistetavaks” (Lambert, Robyns 2004: 3598). Oma väitekirjas olen pidanud optimaalseks teooriast lähtuva ja empiirilisel uurimistööl põhineva lähenemise komplementaarsust, nõustudes selles osas deskriptiivse tõlketeaduse esindaja Gideon Toury seisukohaga:

Ükskõik, kas uurija otsustab keskenduda oma tähelepanu tõlgitud tekstidele ja/või nende osadele, intertekstuaalsetele suhetele, tõlkelise käitumise mudelitele ja normidele või konkreetsete probleemide lahendamisel/-ks kasutatud strateegiatele, moodustavad täismõõdulise tõlketeaduse distsipliini sisu tegeliku elu (jälgitavad või rekonstrueeritavad) faktid, mitte pelgalt spekulatiivsed, eelarvamuslikest hüpoteesidest ja teoreetilistest mudelist tuletatud nähtused. (Toury 1995: 1)

Siinkohal on oluline mainida, et deskriptiivne tõlketeadus (nagu ka selle aluseks olnud polüsüsteemide teooria) ise on olnud olulisel määral mõjutatud Tartu-Moskva koolkonna kultuurisemiootikast (ning nii polüsüsteemide teooria kui ka

kultuurisemiootika on mõlemad olnud omakorda tugevalt mõjutatud vene formalismist), näiteks on G. Toury 1986. aasta artiklis nentitud:

Alles hiljuti on hakatud neid [tõkeliste nähtuste vaatlemisel kogunenud] “fakte” analüüsima, üksteise suhtes vastamisi seadma ja arutlema nende üle laiemast ja üldisemast, kultuurisemiootika vaatenurgast, mis käsitleb kogu inimtegevust seotuna “informatsiooni väljatöötamise, vahetamise ja säilitamisega” ja kultuuri kui “erinevate märgisüsteemide funktsionaalset suhestatust” [Ivanov *et al* 1998: 61]. (Toury 1986: 1112; vrd ka Toury 1980: 11jj)

Ka P. Torop, kõneldes tõlkesemiootikast, on esile toonud, et “Tõlkesemiootika arenguloos on olulisel kohal spetsiifilised seosed semiootika – eriti kultuurisemiootika – ja tõlketeaduse vahel, mis on loonud eeldused siduda semiootika kasutamine tõlketeaduses ja tõlketegevuse mõtestamine semiootikas ühtsemaks distsiplinaarseks tervikuks.” (Torop 2002: 333).

Nii kultuurisemiootika kui ka tõlketeaduse, sealhulgas tõlkeajaloo üheks ülesandeks võib pidada kultuuri autokommunikatsiooni eksplitseerimist. Kui tõlketeaduse jaoks on tõlke ja tõlkimise mõisted (tõlkeprotsessi kõrval) kesksed kui distsipliini uurimisobjekt, siis kultuurisemiootikat saab tervikuna käsitleda tegelevana laias mõttes tõlgete ja tõlkimise kui transformatsioonimehhanismiga. J. Lotman on kultuurisemiootikat kirjeldanud valdkonnana, “mis uurib erineva ehitusega semiootiliste süsteemide vastastikust toimet, semiootilise ruumi sisemist ebahühtlust, kultuurilise ja semiootilise polüglotismi paratamatust” (Lotman 1990: 272); kultuurisemiootika rõhuasetus avaldub eeskätt huvis tähenduse tekke vastu. Kultuuri autokommunikatsioon avaldub muu seas mitmesuguste tekstitransformatsioonide ilmnemises ja nende kirjeldamises; seega hõlmab see nii (kitsamas mõttes) tõlkeid ja tõlkimist kui ka igasugust muud kommunikatsiooni ja metakommunikatsiooni (vt Torop 2008b: 392jj).

Viimaks tasub märkida, et nii kultuurisemiootika kui ka deskriptiivse tõlke- teaduse üheks ühiseks huviobjektiks on olnud ajalugu: paljud uurimused käsitlevad just ajaloolist materjali, ning teooria ei ole arenenud mitte vaakumis, vaid tihedas seoses konkreetsetel materjalil põhinevate uurimustega. Ehkki tõlketeaduse distsipliinile sisuliselt aluse pannud James S. Holmesi tõlketeaduse kaardil (vt allpool) ei ole eraldi välja toodud tõlkeloo haru, rõhutab Holmes, et kõigil kolmel põhivaldkonnal on kaks lisadimensiooni, millest üks on ajalooline: nii võib rääkida tõlketooria ajaloost, tõlgete kirjeldamise ajaloost ja rakendusliku tõlketeaduse (mis suurelt jaolt tähendab tõlkeõpetuse ja tõlkijate koolitamise) ajaloost. Teiseks lisadimensiooniks on metodoloogiline ehk metateoreetiline, mis tegeleb distsipliini eri valdkondades kasutatavate mudelite ja meetoditega, aga peale selle ka üldiste põhiküsimusega, nagu mida distsipliin üldse hõlmab (Holmes 1988b: 79). Mõlemad dimensioonid on käesoleva töö seisukohalt olulised, toetades Dirk Delabastita veendumust, et teoreetilised ja ajaloolised lähenemised ei vastandu, vaid täiendavad üksteist (Delabastita 1991).

I. Tõlke mõiste ja tõlketeadus

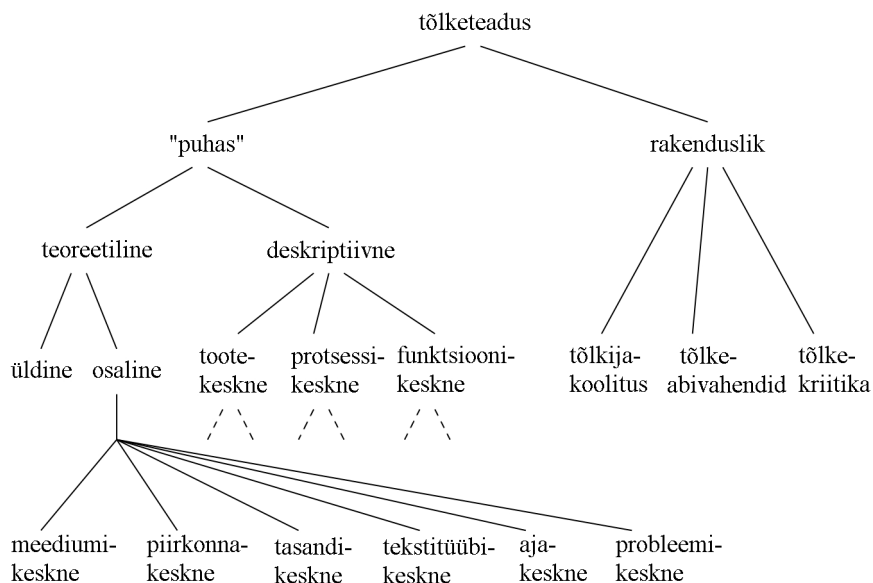
1.1. Probleemi lähtekoht

Viimastel aastatel on tõlketeaduses märgata elavnenud huvi metateoreetiliste küsimuste vastu, näiteks võib mainida ajakirja *Target* 2007. aasta erinumbrit tõlkimise metakeelest (“The Metalanguage of Translation”, Vol. 19, No. 2; vrd ka Hebenstreit 2007: 197–198). Üks põhjusi, miks sedalaadi arutelud on elavnenud, on asjaolu, et tõlketeaduse distsipliin on kasvanud väga harali ning puudub ühtne arusaam distsipliini keskmeest ning isegi põhimõistetest, sealhulgas tõlke mõistest. Nõnda konstateeritakse autoriteetse de Gruyteri kirjastuse sarjas “Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft” ilmunud tõlkekäsiraamatu sissejuhatuses, et “Tõlke täpne määratlemine ja seega ka tõlketeaduse poolt hõlmatava ala täpne piiritlemine on loomuldasu problemaatiline.” (Kittel 2004: xxv). Konsensuse puudumine paljudes olulistest küsimustes tuleneb ühelt poolt tõlketeaduse alles lühikesest elueast¹: “Vähemal või rohkemal määral sätestatud teadusliku diskursusena on tõlketeadus [*translation studies*] (*translation science, Übersetzungswissenschaft, Translationswissenschaft, traductology etc.*) sedavõrd noor distsipliin, et ei tema objekti iseloom ega isegi mitte nimi pole tänini kindlalt paigas.” (Lambert, Robyns 2004: 3596), teisalt aga vaadete ja suundade lausa plahvatuslikust kasvust 20. sajandi lõpul – 21. sajandi algul. Juba kümme aastat tagasi nentis Saksa tõlketeadlane Wolfram Wilss, et tõlketeaduses kujunenud ideede ja seisukohtade rohkus ja kirevus meenutab supermarketit (Wilss 1999: 132). Kujunenud olukorras pole üllatav vastureaktsioon, soov valdkonda ja kogunenud teadmisi kuidagi korrastada, millest annavad tunnistust näiteks mitmete entsüklopeediate (nt Baker 1998, Baker, Saldanha 2008), käsiraamatute (nt Kittel *et al.* 2004) ja erinevaid lähenemisi tutvustavate ülevaadete, näiteks kirjastuse St. Jerome sarja “Translation Theories Explained” (nt Nord 2001, Hermans 1999) ilmumine.

¹ II maailmasõja järgne huvi masintõlke vastu koos edusammudega lingvistikas ja kommunikatsiooniteooria arenguga panid aluse tõlkimise teaduslikule uurimisele, kõigepealt Ida-Euroopas ja NSV Liidus, pisut hiljem ka Lääne-Euroopas (vrd Bassnett 2004 [1980]: 15). 1972. aastal tegi Ameerika päritolu Hollandi tõlketeadlane James S. Holmes ettepaneku nimetada uut distsipliini nimega “Translation Studies” (tõlketeadus), mis ingliskeelses pruugis ongi jäänud levinumaks distsipliini nimeks; selle nimetuse kõrval aga kasutatakse vahel ka mõisteid “translation science”, “translatology”, “traductology”. Prantsuse keeles on valdavalt käibel sõna “traductologie”, vene keeles “переводоведение”, saksa keeles on traditsiooniline nimetus “Übersetzungswissenschaft”, ent katusmõistena nii kirjaliku (“übersetzen”) kui suulise (“dolmetschen”) tõlke hõlmmamiseks on kasutusele võetud ka mõiste “Translationswissenschaft”. Eestikeelne “tõlketeadus” järgib saksa eeskujul (vrd ka eesti “kirjandusteadus”, sks “Literaturwissenschaft”, ingl “Literary Studies”).

1.2. James S. Holmes: tõlketeaduse kaardistamine ja tõlke mõiste

Ühe esimestest tõsistest katsetest tõlketeadust kui distsipliini kaardistada tegi James S. Holmes 1972. aastal, pakkudes lisaks distsipliini ingliskeelsele nimetusele välja oma kujutluse tõlketeaduse kui distsipliini struktuurist (Holmes 1988b: 66–80). Holmesi kujutlust konkretiseeris hiljem Gideon Toury, esitades Holmesi kaardi ka visuaalselt skeemi kujul (Toury 1995: 10, vt joonis 1), ning sestpeale on Toury täiendatud Holmesi kaart olnud tõlketeaduses käibel sageli nimetuse all “Holmesi/Toury kaart”.

Joonis 1. Holmesi/Toury tõlketeaduse kaart (aluseks Toury 1995: 10)

Ehkki Holmesi tõlketeaduse kaarti on ajapikku hakatud pidama vananenuks (nt: “Holmesi palju tsiteeritud tõlketeaduse kaardist enam ei piisa valdkonna edasiseks arenguks, pidades silmas arvukaid paradigmasid, mis on arenenud jõuliselt ja esitavad väljakutse koguni arusaamale tõlketeadusest kui distsipliinist” (Gile 2001: 149)), annab ta siiski teatud lähtepositsiooni, millelt tõlketeaduse kui distsipliini (terviklikkuse?) üle arutleda, seda enam, et pärast Toury pole enam eriti tehtud katseid kaarti täiendada või edasi arendada (Doorslaer 2007: 220).

Holmesi kujutluses pidi tõlketeadusel kui empiirilisel distsipliinil olema kaks üldist eesmärki: 1) kirjeldada tõlkimise ja tõlgete nähtusi, nii nagu nad avalduvad meie kogemuse maailmas, ning 2) teha kindlaks üldised põhimõtted, mille abil saaks neid nähtusi seletada ja ennustada. Nende üldiste eesmärkidega

tegeleva, puhtalt uurimusliku tõlketeaduse esimest haru nimetas Holmes deskriptiivseks tõlketeaduseks ning teist teoreetiliseks tõlketeaduseks ehk tõlke-teooriaks. Teoreetilise tõlketeaduse ehk tõlketeeooria ülesandeks pidas Holmes töötada välja põhimõtteid, teooriaid ja mudeleid, mis seletaksid ja ennustaksid, mis tõlkimine ja tõlked on. Laias laastus peaks tõlketeeoretiku põhiline eesmärk olema luua täielik teooria, mis hõlmaks niisugusel määral elemente, et ta suudaks seletada ja ennustada kõiki nähtusi, mis kuuluvad tõlkimise ja tõlgete valdkonda, jättes kõrvale kõik nähtused, mis jäävad sellest valdkonnast välja (Holmes 1988b: 71, 73).

Tegelikkuses ei ole tõlketeadus arenenud küll nii tasakaalustatult nagu skeemis kujutatud: teoreetiline tõlketeadus on võrreldes deskriptiivse ja rakendusliku tõlketeadusega arengus maha jäänud (Steconci 2004: 472). Muude probleemide kõrval puudub tõlketeaduses endiselt konsensus selles osas, mis on tõlge/tõlkimine. Võttes kokku tõlketeaduse ajaloo olulisemaid suundi ja prognoosides peamisi arenguteid lähikümnenditel, on Ameerika tõlketeadlane Maria Tymoczko mõni aasta tagasi kirja pannud oma hinnangu tõlke mõiste määratlemise problemaatikale:

Üks võimalik viis sõnastada kogu viimase poole sajandi jooksul tehtud tõlkealast uurimistööd oleks väita, et selle ala teadlased on püüdnud mitmeti defineerida, mis on tõlkimine. [...] Enamik tõlketeadlasi tahaks uskuda, et tõlke defineerimise etapp on [nüüdseks] sisuliselt läbitud: oleks rahuldustpakkuv mõelda, et tõlkimise tähtsamad parameetrid on visandatud. [...] Ent] tõlke defineerimise ülesanne ei ole veel lõpule viidud ning see saab olema tõlkeuurimuse üks keskseid arenguteid lähikümnenditel. (Tymoczko 2005: 1083, 1084)

1.3. Tõlke mõiste problemaatilisus

Kõigepealt on tõlke mõistet tähistav keelend ise mõnevõrra problemaatiline, tähistades nii protsessi (tõlkimine) kui ka protsessi saadust (tõlge)². Sellele lisandub asjaolu, et nähtuste puhul, mida kultuuriliselt peetakse tõlkelisteks, ei valitse tingimata protsessi ja protsessi saaduse vahelist üks-ühele suhet: “Teisisõnu, mitte kõiki tõlkelisteks peetavate protsesside saadusi ei peeta tõlgeteks, ning teisalt, mitte iga kultuuris tõlkeliseks peetav nähtus ei ole tingimata puhtalt või üleüldse tõlkelise protsessi saadus” (Toury 1986: 1111).

² Eesti keeles on ilmselt kergem vahet teha “tõlkel” kui tõlkimisprotsessi saadusel ja “tõlkimisel” ehk tõlketegevusel kui näiteks inglise keeles sõna “translation” puhul, kuid sellegipoolest on ka meil “tõlge” käibel tihti teatavas umbmäärases, nii protsessi kui protsessi tulemust hõlmavas tähenduses. Ka käesolevas ülevaateartiklis pole ma pidanud vajalikuks alati tõlget ja tõlkimist rangelt eristada, vaid kasutan sageli sõna “tõlge” viitavana (ka) tõlkeprotsessile.

1.3.1. Tõlge vs mitte-tõlge

Tõlke mõiste määratlemist võib kirjeldada kui püüdu eristada tõlget mitte-tõlkest. Nii tõlketeaduse kui -semiootika seisukohalt on see keskse tähtsusega probleem, kuna küsimus on uurimisobjekti määratlemises. P. Torop toob esile, et tõlke ja mitte-tõlke piiritlemine tähendab sisuliselt kahe piiri eritlemist: “Esimeseks on piir tõlke ja originaali vahel, teiseks piir tõlke ja vastuvõtva kultuuri vahel” (Torop 2002: 335). Sellest, kuidas neid piire on tõmmatud, on sõltunud tõlke mõistmine ja koos sellega ka arusaam tõlketeaduse uurimisobjektist.³

1.3.2. Traditsiooniline tõlke mõiste

Osa tõlketeadlasi sooviks uurimisvälja piirata, mõistes tõlkimist väga kitsalt, näiteks pidades tõlkimiseks ainult professionaalsete tõlkijate tegevust (vrd Tymoczko 2005: 1096). Sagedamini võib siiski rääkida teatavast traditsioonilisest tõlke mõistest: “Traditsiooniline tõlkimise mõiste põhineb nii vormi vs tähenduse dihhotoomial kui ka asenduse ideel, mis eeldab sümmeetriat või tagasitõlke võimalust; ideaalis oleks tõlge ühe ja sellesama sisu säilitamine teises vormis, s.t teises keeles.” (Lambert, Robyns 2004: 3601). Probleemaatiliseks teeb traditsioonilise tõlke mõiste asjaolu, et see on ideaalne kontseptsioon ega vasta tegelikule praktikale, tingides ühtlasi ka teatavat ebaloogilisust tõlke teaduslikul käsitlemisel:

Meie ümberkäimine tõlkimisprotsessi saadustega on olnud üsna valikuline ja tänu sellele teoreetilisele vaatepunktist ka ebajärjekindel. Kena teooria nimel oleme aktsepteerinud ühelt poolt fakti, et tõlkimine hõlmab lähtelausungi ümbersõnastamist sihtlausungi vahenditega. Seega on tunnustatud, et dekomponeerimise ja rekonstrueerimise protsess on tõlkelise iseloomuga. Teisest küljest aga, kui selle suhte tulemus ei ole vastanud kõnealuse kultuuri poolt eelnevalt postuleeritud normidele (mida tõlketooria on ühtlasi abstraktsel tasandil aktsepteerinud kui valikukriteeriume), siis pole selle suhte saadust peetud mitte tõlkeks, vaid millekski muuks – “adaptatsiooniks”, “imitatsiooniks” – ja see on tõugatud tõlketooria sfäärist välja. Selle tulemusena on kogunenud selline hulk “mitte-tõlkeid”, et kui me oleksime vaevunud tegema statistikat, oleksime leidnud, et enamikku keeltevahelise ülekande saadusi ei peeta tõlketooria haardealatusse kuuluvaks. (Even-Zohar 1990: 74–75).

Ajapikku on hakatud tõlketeaduses järjest enam mõõnma võimalust pidada ka vähem tüüpilisi tõlkelisi nähtusi tõlketeaduse huvisfääri kuuluvaks, vahest isegi nimetada neid teatud tingimustel tõlgeteks.

³ Olukorda komplitseerib asjaolu, et mis tahes tekst – ka “mitte-tõlge” – sisaldab ühes või teises mõttes tõlkelisi elemente, ning iga rangeski mõttes tõlge sisaldab üldjuhul elemente, mis ei ole tõlgitud (vt nt Lambert, Robyns 2004: 3604).

1.3.3. Perekondlik sarnasus, klaster ja prototüüp

Tõlke mõiste avaramale mõistmisele on aidanud kaasa arusaamade teisenemine selles osas, missugused suhted võivad üldse valitseda mõiste ja objekti vahel. Aluse utmoodi suhtumisele pani Ludwig Wittgenstein oma 1953. aastal ilmunud “Filosoofilistes uurimustes”, seletades keele ja mängu mõisteid **perekondliku sarnasuse** kontseptsiooni abil:

Selle asemel, et tuua välja midagi ühist kõigele, mida me nimetame keeleks, ütlen ma, et nendel nähtustel ei olegi ühtainsat ühistunnust, mille tõttu me nende kõigi kohta ühte ja sama sõna kasutame, vaid nad on omavahel väga mitmesugusel moel *suguluses*. Ja selle suguluse – või nende suguluste – tõttu me nimetamegi neid kõiki “keelteks”. [...] me näeme keerukat võrku, mille moodustavad üksteisega osaliselt kattuvad ja ristuvad sarnasused. Sarnasused suurtes ja väikestes asjades. [...] Ma ei oska neid sarnasusi paremini iseloomustada kui väljendiga “perekondlikud sarnasused”, sest samasugune osaline kattumine ja ristumine on erinevatel sarnasustel, mis ilmnevad ühe perekonna liikmete vahel: kasv, näojooned, silmade värv, kõnnak, temperament jne. jne. (Wittgenstein 2005: 61, 62 [§§ 65–67])

Kirjeldades sisuliselt samasuguseid nähtusi nagu Wittgenstein mängu ja keele üle arutledes, pakkus Austraalia filosoof Douglas Gasking 1960. aastal nende jaoks välja nimetuse “**klastrid**”. Klaster-mõistete puhul ei ole olemas vajalike ja piisavate tingimuste komplekti, mida mingi ese või nähtus peaks omama selleks, et seda saaks antud mõistega nimetada: “mitte ükski klastri liikmetest ei ole liige olemuslikult” (Gasking 1960: 32). On vaja, et antud ese või nähtus omaks mingit osa tunnustest, aga mitte kõiki.

Väites, et tõlkimist pole võimalik defineerida tarvilike ja piisavate tingimuste kaudu, on M. Tymoczko iseloomustanud tõlkimist avatud ehk klaster-mõistena (Tymoczko 2005: 1085): “Kui tõlkimine on klaster-mõiste, siis ei saa tõlkimisprotsessidel või -saadustel olla invariantset tuuma, ning ekvivalentisust tuleks käsitada kui paljudest kultuurilise konteksti aspektidest sõltuvat sarnasussuhet, mille tõlkija peab teadlikult kehtestama.” (Tymoczko 2005: 1095). Wittgensteini perekondliku sarnasuse kontseptsiooni on tõlkele kohandatud kasutanud aga juba G. Toury 1980. aastal (Toury 1980: 17–18).

Teine, klaster-mõistete üsna sarnane ja viimasel ajal suhteliselt levinud viis tõlke mõistet iseloomustada on käsitleda seda **prototüüp**-mõistena (mille tõi algselt psühholoogias kasutusse Eleanor Rosch (1973)), näiteks:

Sedamööda kuidas uurimisväli järjest laieneb, et hõlmata aina enam ja enam, muutuvad tõlke mõiste piirid järjest hägusemaks. Tõepoolest ei tundu mõiste ise enam olevat klassikaline, selgelt piiritletud aristoteleslik kategooria, vaid pigem prototüüp: ollakse enam või vähem ühel meelel mõiste tuuma olemuse osas, kuid vähemal määral mõiste äärealade osas. Mõiste äärealadel kohtame näiteks lahkavamusit, kas teatud tekste tuleks nimetada tõlgeteks või pigem adaptatsioonideks; mõnede arvates tuleks

neid mõisteid hoida lahus, teiste arvates on adaptatsioon vaid tõlkimise üks liike. (Chesterman 2004: 96)

Klaster- ja prototüüp-mõistel tundub siiski olevat teatav erinevus: prototüübil on olemas tuum ja perifeeria, teisisõnu peavad mingid tunnused ja/või nende konfiguratsioonid esinema sagedamini kui teised – mida aga ei näi eeldavat klasteri mõiste. Seetõttu tundub tõlkele paremini sobivat prototüübiline lähene-mine, mis tõlke mõiste võimaliku tuumana arvestab ka n-ö tavapärase arusaamaga tõlkest. Selle järgi võib prototüübiliseks pidada näiteks eespool toodud traditsioonilist tõlkemõistet, või teist sarnast määratlust, mille järgi tõlge on loomulike keelte vahel toimuv keelelis-tekstuaalne operatsioon, mis loob eelnevalt eksisteeriva teksti põhjal teises keeles uue teksti, kusjuures operatsiooni tulemusel tekkivat teksti eeldatakse omavat teatud kultuuriliselt määratud suhet eelnevasse teksti (Hermans, Koller 2004: 23).

1.3.4. Hea tõlge

Tõlke mõiste on seotud arusaamaga sellest, missugune on hea tõlge; hea tõlge aga on suuresti ajastuspetsiifiline konstrukt. Prototüübi mõiste abil on mugav selgitada tõlke ja hea tõlke kontseptsioonide lähedust:

[...] AC [Andrew Chesterman] ja RA [Rosemary Arrojo] väidavad, et “Küsimus “Mis on tõlge” on lähedalt seotud küsimusega “Mis on hea tõlge?” Sellega seoses tahaksin osutada, et “lähedalt seotud” täpsemat olemust hõlmab tõlke mõiste prototüübi-definitsioon. [...] “hea tõlge” on selline, mis vastab ligilähedaselt tolele idealiseeritud kognitiivsele mudelile, mis on antud ajal antud kultuuris käibel. Mida rohkem üks tekst sellele mudelile vastab, seda enam tolle kultuuri liikmeid arvab, et see tekst on (hea) tõlge. (Halverson 2000: 361)

Kui pidada prototüübi keskseks alaks ligikaudu sellist arusaama tõlkest, nagu eespool toodud tõlke traditsioonilises määratluses, siis “vaadeldes empiirilist tegelikke, mitte ideaalseid nähtusi, on uurimustes hakatud järjest enam keskenduma prototüübi perifeersetele aladele, nagu tõlkimise vähem tüüpilised viisid (parafraaseerimine, kokkuvõtte tegemine, adapteerimine, kommenteerimine, mitmekeelsete reklaammaterjalide koostamine jne) ja paratekstuaalsed nähtused nagu tõlkija eessõna jne.” (Chesterman 2004: 96).

1.4. Semiootiline vaatenurk

Teiste seas on tõlget üldiselt avaramalt käsitletud semiootilisest vaatenurgast. Ühe varasema ja radikaalsema võimaluse haarata tõlke mõistesse prototüübi äärealasid pani ette 1959. aastal Roman Jakobson, pakkudes keeltevahelise (interlingvistilise) ja keelesisese (intralingvistilise) tõlke kõrval välja märgi-

süsteemide vahelise (intersemiootilise) tõlke kui ühe tõlkeliigi (Jakobson 1966: 233). Jakobsoni kolmikjaotusele, sealhulgas ka intersemiootilisele tõlkele on hiljem viidatud väga paljudes töödes, kuigi sisuliselt on seda kontseptsiooni kasutatud suhteliselt vähe. Tänapäevalgi ei saa öelda, et intersemiootilist tõlget nähtaks probleemilt tõlketeaduse valdkonda kuuluvana. Kui liiga kitsaid tõlkemääratlusi peetakse sageli põhjendamatult limiteerivaks, siis samas on väljendatud kõhklust ka liiga avarate määratluste ees, seda (isegi) semiootikute seas. Näiteks Umberto Eco on oletanud, et ilmselt pidas R. Jakobson oma kolme tõlketüübiga silmas tegelikult tõlgendamise eri liike, ning kui lugeja ei ole piisavalt tähelepanelik, võib olla “lihtne anda järele kiusatusele samastada kogu semioos lakkamatu tõlkimisprotsessiga” (Eco 2001: 68). Kuid Eco on veendunud, et “tõlgenduste universum on laiem kui kitsalt tõlkimise oma” (Eco 2001: 73), mistõttu tuleks püüda tõlkimise ja tõlgendamise mõistete samastamist vältida. Teine Itaalia (tõlke)semiootik Ubaldo Stecconi nendib, et “Mõiste “tõlkimine” ulatus on viimastel aastatel muutunud väidetavalt liiga avaraks, nii et “tõlkimist” kasutatakse sünekdohhina enamiku tavakommunikatsiooni liikide puhul, nagu kirjutamine, lugemine ja vestlemine.” (Stecconi 2008: 262). Ka tema eesmärgiks on eristada tõlkelist semioosi muudest semioosiliikidest (ehkki seejuures jääb tema määratlus siiski üsna avaraks):

Interpretatiivse semiootika vahest kõige suurem uuendus on võimalus teha vahet tõlkimisel ja teistel märgitegevuse liikidel. [...] Tänu oma abstraherimisvõimele saab märgiteooria käsitleda tõlkimist semioosi erijuhtumina ja aidata seda määratleda iseseisva ja ühtse uurimisvaldkonnana [...]. Võttes arvesse tõlke mõiste muutuvust ajas ja ruumis oleks kasutu võtta ette tõlkimisele iseloomuliku semioosivormi (tõlkelise semioosi või lühidalt t-semioosi) substantiivset või essentsialistlikku kirjeldust. Kuid siiski on võimalik määratleda tõlkimise loogilis-semiootilised tingimused – tingimused, mis eraldavad tõlke mitte-tõlkest. Need on *sarnasus*, *erinevus* ja *vahendamine* [*similarity*, *difference*, *mediation*]. (Stecconi 2008: 262)

Tõlkelisele semioosile (peamiselt semiotõlke nime all) on palju tähelepanu pööranud ka tõlkesemiootika nimekamaid esindajaid Dinda L. Gorlée. Toetudes oma tõlkekäsitluses C. S. Peirce'i semiootikale, rõhutab D. Gorlée selle puhul eeskätt kasvu ja muutumise aspekti (Gorlée 1994: 231). Nii nähtuna on semio-tõlge [*semiotranslation*] “ühesuunaline, tulevikku suunatud, kumulatiivne ja pöördumatu protsess, selline, mis [...] areneb järjest suurema ratsionaalsuse, keerukuse, sidususe, selguse ja määratletuse poole”. Seejuures ei kao kunagi päriselt ära informatsioonilised tühikud ning seega ei ole ükski tõlge kunagi lõplik ja seda saab alati, olgu või minimaalselt, parandada (Gorlée 1994: 231).

1.4.1. Kultuurisemiootiline vaade

Erinevalt U. Stecconist ja D. Gorréest, kes tuginevad peirce'ilikule semiootika-traditsioonile, toetuvad teiste seas Itamar Even-Zohar ja Peeter Torop – pooldades pigem tõlke mõiste avardamist kui kitsendamist – lotmanlikule kultuurisemiootikale. Lotmani (ja Jakobsoni) vaimus on sõnastatud I. Even-Zohari tähelepanek, et “Meie kumuleerunud teadmised tõlke kohta osutavad järjest enam, et tõlkelised protseduurid kahe süsteemi (keele / kirjanduse) vahel on põhimõtteliselt analoogilised, isegi homoloogilised, ülekannetega süsteemi sees.” (Even-Zohar 1990: 73). P. Torop aga põhjendab tõlke mõiste avardamist järgmiselt: “Usun, et konkretiseerimise asemel on tulemuslikum mõiste avardamine ja tõlkeprotsessi paigutamine metakommunikatsiooni protsessi, tõlkimise totaalse protsessi sisse. See võimaldab meil näha tõlgitud teksti spetsiifikat kahest vaatepunktist – läbi originaali ja tõlke suhte ning läbi tõlke ja teiste metatekstide vahelise suhte.” Samas mõonab P. Torop, et “Totaalse tõlke kontseptsiooni puhul muudab tõlke avar mõistmine tema piirid teatud mõttes häguseks ning tõlke ontoloogiliste tunnuste määratlemine osutub raskeks ülesandeks. Kui kõiki metakommunikatsiooni protsessi tulemusi pidada tõlgeteks, kaob ära tõlketeaduse põhimõiste.” (Torop 1997: 36–37).

Meta-mõiste abil kirjeldavad tõlkimist ka James S. Holmes ja Anton Popovič. J. Holmesi metakirjanduse mõiste toetub R. Barthes'i metakeele mõistele, kuid on avaram: näitena mainib Holmes luuletuse ümber tekkida võivaid peamisi metakirjanduse liike, nagu kriitiline essee, mis on kirjutatud samas keeles kui luuletus ise (metatekst Barthes'i mõttes), kriitiline essee teises keeles, proosatõlge, värsstõlge (metaluuletus), imitatsioon, luuletus luuletuse kohta, luuletusest inspireeritud luuletus (Holmes 1988a: 23–24). Tõlge on Holmesi käsituses seega üks metakirjanduse liik, millel on ühisjooni mitmete teiste metakirjanduse liikidega. Ka A. Popovič käsitleb tõlget metakommunikatsiooni ühe alaliigina, kõrvuti teiste metatekstidega, nagu arvustus, paroodia, plagiaat jpt (Popovič 1976). Popoviči eesmärk on süstematiseerida intertekstuaalseid suhteid, luua süsteem, mis hõlmaks kõiki põhilisi tekstidevahelisi modelleerivaid suhteid (Popovič 1976: 225), millest tõlkimine on üks alaliik.

Tõlke olemuslikku seriaalsust (Torop 2000: 72) toovad esile ka paljud teised autorid, näiteks on rõhutatud, et tõlget ei peaks nägema ühe ja ainuvõimalikuna, vaid mõttekam oleks käsitleda tõlget variatsiooni ehk võimalike tõlgete (Hewson, Martin 1995: 28jj) või ligikaudsuse (ükski tõlge ei saa olla ideaalne, võimalikud on vaid ideaalile liginemised; Dollerup 2005: 82) mõiste abil.

1.5. Metafoorilisusele orienteeritud tõlke mõiste

Tõlke mõistest kõneldes ei saa mööda minna ka asjaolust, et peale kitsamate ja avaramate n-ö oskuskeeleliste tõlke mõistete on ajaloos olnud hulganisti käibel ka metafoorilisusele, kujundlikkusele orienteeritud tõlke mõisteid. Oskus-

keelelisusele pretendeerivad mõisted omakorda ei ole sugugi ainult teadusliku lähenemise vili, vaid needki on kasutusel olnud läbi kogu ajaloos: näiteks võib tuua selliseid tõlke mõiste variatsioone nagu imitatsioon, parafraas; aeg-ajalt püütakse neid täpsemalt määratleda, suhestatakse omavahel, neist luuakse tüpoloogiad, süsteeme (näiteks Drydeni (1680) kuulus eristus kolme tõlketüübi – metafraasi, imitatsiooni, parafraasi – vahel). Teise, kujundlikkusele orienteeritud nimetuste rühma näidetena võib mainida ajaloost tuntud võrdlusi ja metafoore, kus tõlkeid on kõrvutatud truudusetute kaunitaridega (*les belles infidèles*) või gobelääni pahupoolega, tõlkimist aga näiteks ümberistutamiseks. Samas tuleb küll märkida, et kahe rühma piir ei ole alati kuigi selge, nii et tihti võib kõnelda ka kahe tasandi, oskuskeelise ja metafoorse põimumisest. Seejuures ei saa ka tõlketeadus sugugi läbi kujundlike ja metafoorse väljenditeta (vt D’hulst 1992), ehkki ilmselt on oskussõnade ja metafooride proportsioon aja jooksul esimeste kasuks muutunud. Käesolevas töös esindab oskuskeelise tasandi vaatlust artikkel Roman Jakobsoni retseptsioonist (II), tuues esile, kuidas on tõlke mõistet Jakobsoni kasutuses mõtestatud akadeemilistes teatmeteostes. Metafoorse tasandi vaatlust esindab väitekirjas artikkel tõlkediskursust organiseerivatest kujunditest (IV).

2. Tõlke mõiste dünaamika

2.1. Kultuurikontekst

Empiiriliste tõlkevormide ja neid tähistava metakeele ehk mõistevälja vahelise suhte dünaamika on mõjutatud paljudest teguritest. Nii on tõlke mõiste alati olnud sõltuvuses oma laiemast kultuurikontekstist, täpsemalt sellest, mille teenistuses on tõlkimist ja tõlkeid nähtud valdavalt olevat, mis on olnud tõlkimise ja tõlke ülesanne oma ajas: “Läbi ajaloos on tõlkimist määratletud teiste, tõlkijate tegutsemisfaarist väljapoole jäävate praktikate kaudu.” (Hermans, Stecconi 2002: 8). Näiteks Rooma impeeriumis käibis tõlkimise mõiste paaris või võrdluses imiteerimise mõistega; seejuures peeti tõlkimise all silmas enamasti algtekstist lähedalt kinnipidavat tõlkimisviisi, imiteerimise all aga tõlkijale suuremat vabadust võimaldavat tegevust.

Roomlastel on imitatsiooni ja tõlke kasutamine tugevalt seotud ambivalentse suhtumisega Kreeka kultuuri. Rooma sõjaline ja poliitiline domineerimine Kreeka üle on kontrastis kultuurilise sõltuvusega, mille tulemuseks on püüe Kreeka kultuuri imiteerimise ja transponeerimise teel omastada. Horatius ja Cicero propageerivad agnostilise imitatsiooni vorme, milles eesmärgiks on asendada Kreeka mudelid Rooma omadega, mis, ehkki tuletatud Kreeka algupäranditest, taotlevad muuta viimased üleaurusteks. Tõlge ja eriti imitatsioon teenivad seega omastavat, natsionalistlikku eesmärki. (Hermans 2004: 119)

Sarnane hoiak avaldub ka ühes läänemaailma esimeses säilinud tõlkimise üle arutlevas sõnavõtus, Cicero eessõnas tema tõlgetele Atika kõnemeeste Demosthenese ja Aischinese kõnedest, mis kannab pealkirja “De optimo genere oratorum” (“Parimat liiki kõnemeestest”, 46 a e.m.a). Juba pealkirjast näeme, et eessõna fookuses on kõnekunst, mitte tõlkimine; viimase kohta aga ütleb Cicero järgmist:

Tõlkisin atiklaste kahe kõige kõneosavama mehe – Aischinese ja Demosthenese – parimad vastaskõned. Ma ei teinud seda nagu tõlkija, vaid nagu kõnemees; kasutasin samu mõtteid ja kõnekujundeid meie harjumusele vastavas sõnastuses. [...] Kui ma, nagu loodan, olen suutnud nende kõned edasi anda, kasutades kõiki nende häid külgi, s. t. väljendusviisi, kõnevõtteid ja ülesehitust, ja jälgides sõnu niivõrd, kuivõrd nad ei erine meie harjumusest – kuigi nad kõik ei ole kreeka keelest tõlgitud, püüdsin siiski, et nad oleksid sama laadi –, siis saab see juhiseks, mille järgi seadku end nende kõned, kes tahavad atikapäraselt kõnelda. (Cicero 1971: 181, 183)

Rita Copeland juhib tähelepanu, et eriti Cicero eessõna viimases lauses tuleb nähtavale tema tõlke peamine eesmärk: anda roomlastest kõnekunsti õppuritele “üks õige *Rooma* eeskuju” sellest, missugune Atika kõnekunst on, taotlede seejuures kaotada oma tõlkega ära vajadus algse Kreeka eeskuju järele (Copeland 1995: 33).

Kui Rooma impeeriumis oli tõlkimine allutatud eelkõige oma kultuuri ja ühiskonna rikastamise ülesandele, siis ristiusu esilekerkimisega hakkas domineerima vajadus teenida religiooni huve. Seejuures tuli teravalt esile tõlkimisele asetatud ülesande sisemine vastuolu: ühelt poolt pidi tõlge levitama jumalasõna, teiselt poolt aga säilitama seda muutumatuna.

Enamik hilisantiigi ja keskaja kristlastest autoreid [...] suhtub umbusuga klassikalisse retoorikasse, mis on nende silmis ekstravagantne ja potentsiaalselt demoraliseeriv. Selle asemel ja eriti seoses autoriteetsete tekstidega rõhutavad nad alandlikku truudust tõe, mida arvati peituvat neis sõnades enestes, mida tõe väljendamiseks kasutati. [...] Nad soovivad arusaama tõlkija rollist ja vastutusest kindlalt range filoloogilise “truudusega”, mille vastandmõisteteks on truudusetus, võltsimine, moonutamine, ebausaldusväärsus, korruptsioon ja reetmine, millel kõigil on tugev moraalne, poliitiline ja ideoloogiline varjund. (Hermans, Steccconi 2002: 5–6)

Nõnda eristab piibli uuesti originaaltekstide järgi ladina keelde tõlkinud Hieronymus oma 395. aastal kirjutatud “Kirjas Pammachiusele” kahte tõlketehnikat. Esimene neist, nn Cicero tõlketehnika, on kohane Kreeka autorite tõlkimisel, teine tõlketehnika aga sobib pühakirja puhul: “Ma nimelt mitte ainult ei tunnista, vaid kuulutan selgesõnaliselt, et kreeklaste tõlkimisel, välja arvatud Pühakiri, kus isegi sõnade järjekord on salapärase, ei väljenda ma sõna sõnaga, vaid mõtet mõttega.” (Meschonnic 2000: 112).

Tänapäeval on seoses globaliseerumisega kerkinud esile mitmesugused uued nähtused, mis on otseselt seostatavad tõlkega, nagu näiteks lokaliseerimine või internatsionaliseerimine.⁴ Lokaliseerimist juhib äripragmaatika, tähendades üldjuhul jõulist kohandumist sihtturu/-kultuuri ootustega, kuid peale selle ka oskuslikku balansseerimist võõra ehk eksootilise elemendi säilitamisel (vrd Cronin 2003: 16–17). Internatsionaliseerimine Internetis, järjest suurenevas virtuaalses ärimaailmas, tähendab keelelist lokaliseerimist ehk tõlkimist silmas pidades näiteks vajadust vältida lühendeid ja keele-spetsiifilisi sõnamänge, kasutada funktsionaalseid nimesid ja neutraalseid värvilahendusi, mis ei seostuks kindla paigaga, ning jälgida, et paiga-spetsiifilise informatsiooni esitus nagu kuupäevad, numbrite kirjutamine ja ajaformaadid ei oleks keeruliselt kodeeritud (Ó Broin 1999: 10–12⁵, tsit Cronin 2003: 18). Ühe teise tänapäeva reaalsuse, Euroopa Liidu seadusandluse puhul võime täheldada erilaadset suhet tõlke ja originaali vahel: kuna põhimõtteliselt avaldatakse kõik seaduslikult siduvad EL dokumendid kõigis liikmesriikides üheaegselt, siis sel hetkel muutub seni algtekstina toiminud teksti staatus. Sellest hetkest peale ei ole algtekst enam algtekst, vaid üks 23-st võrdselt kehtivast tekstist EL-s (vrd Dollerup 2005: 90).

2.2. Tehnoloogiline keskkond

Kultuurikonteksti üks osa on kommunikatsioonivahendid ja nende areng ning muutused (vt Cronin 2003). Nii on tänu arvutitehnoloogiale võimalikuks saanud töötamine tõlke- ja mitte-tõlkeliste tekstide korpustega, kus tõlgitud tekstide keelt võrreldakse “mitte-tõlgitud” keelega; see aga on tekitanud uusi probleeme:

Siinne põhiküsimus on, mis õieti on “tõlgitud tekst”, või teisisõnu, mis on meie hübriidiseerumise ja globaliseerumise ajajärgul “mitte-tõlgitud keel”? [...] Mida arvata “Kesköö lastest” kui postkoloniaalsest hübriidtekstist või ÜRO tekstist Maroko kohta, mille aluseks on prantsuskeelne materjal, kuid mis on mõeldud toimima algtekstina? Ja mida arvata Internetti ummistavatest ingliskeelsetest tekstidest, mis on mõeldud toimima ingliskeelsetena, kuid mis on küllastatud interferentsist? Mis on oluline, kas teadlik kavatsus tõlkida koos selgelt sõnastatud tõlke-ees-

⁴ “Internatsionaliseerimine” tähendab toote kujundamist pidades silmas rahvusvahelist müüdavust ehk toote hõlpsat kohandatavust kohalikele turgudele. “Lokaliseerimist” määratletakse tavaliselt kui toote kohandamist konkreetsetele lokaalsetele, s.t kohalikele oludele ehk sihtturule või -keelele. Kui autokere kujundatakse selliselt, et rooli võib paigutada nii vasakule kui paremale, on see näide internatsionaliseerimisest. Kui aga otsustatakse toota partii autosid, mille rool on vasakul, on see näide lokaliseerimisest (Sprung 2000: xvi–xvii).

⁵ Ó Broin, U. 1999. Getting GUI from the start. – *Localisation Ireland*, Vol. 3, No. 1, pp. 10–12.

märgiga või keelelise interferentsi fakt (ja kuidas sellisel juhul defineerida keelelist normi [...])? (Snell-Hornby 2006: 157)

Kommunikatsioonikanalite kasvav mitmekesisus ning sellele vastav teksti-tüüpide ja -žanrite kasv ning pidev muutumine tähendavad ka järjest suuremat tõlkevõimaluste variatiivsust: üks tekst võib osutada aluseks paljudele muudele tekstidele erinevates meediumides, žanrites jne, kusjuures originaali enda mõiste muutub sageli problemaatiliseks. Näiteks filmi puhul võib “sama peal-kirja all [...] olla mitu versiooni ning me ei tea, kas originaal on kino-, VHS- või DVD-versioonis.” (Torop 2005: 14). Kui varem on küsimus, kas tõlke määratle-miseks on ikka vaja postuleerida (kasvõi oletatava) originaali olemasolu, ilmnenud peamiselt teoreetiliseks, näiteks seoses pseudo- ehk fiktiivsete tõlge-tega (vt Toury 1995: 40–52, Popovič 1976: 227, 228–229), siis tänapäevases kultuuris on võimatus tõlget ja originaali järjestada üsna tavaline: “Üks tekst võib oma kultuuris eksisteerida ühtaegu nii verbaalse, multimeedialise, audio-visuaalse kui ka auditiivse tekstina. Need erinevad tekstid moodustavad simul-taanse koosluse, milles põhjuslikud seosed, tekstide loomise-tõlkimise järjekord enam erilist rolli ei mängi.” (Sütiste, Torop 2007: 554, 569).

Tõlke ja originaali suhet on mõjutanud ka arvutitehnoloogia, mille abita on tänapäeval tõlkimist juba raske ette kujutada: terminibaasid, otsingumootorid, *online*-sõnastikud ja -entsüklopeediad, tõlkemälu jne on loomulik osa tõlkija töövahenditest. Mõnes valdkonnas, näiteks osaliselt eel-vormindatud tehniliste tekstide puhul, mida luuakse üheaegselt mitmes keeles, on (pool-)automati-seeritud tõlke kasutamine üsna tavaline. Sellega seoses on tekkinud paradok-saalne olukord: tõlkimise kiiruse ja mahtude kasv ning nõue tagada sarnaste tõlgete ühtlane kvaliteet ja ühtne terminoloogia on hakanud mõjutama standardiseeritud algtekstide tootmist, näiteks õpetatakse tehniliste tekstide loojatele kirjutamist sellise sõnavara ja süntaksiga, mida masinal oleks kergem tõlkida – vastandina senisele tavapärasele olukorrale, kus algtekst tingib tõlke (vrd Gentzler 2003: 20–21, Hewson, Martin 1995: 34).

Käesolevas väitekirjas on kultuurikonteksti mõju tõlke mõiste dünaamikale arutlusel peamiselt ühisartiklis (I) ja “hea tõlke” konstrueerimisele pühendatud uurimuses (III). Esimeses on tähelepanu all eeskätt tänapäevased kultuurilised muutused ja nende mõju tõlkeprotsessidele, teises aga 20. sajandi algus-kümnenditel valitsenud arusaamad tõlkimise ülesannetest kultuuris.

2.3. Teooria dünaamika

Tõlke mõiste muutub ka seoses tõlke mõtestamise enda ehk teooria dünaami-kaga. Ehkki tõlkimise mõtestamise teadusliku käsitelu alguseks võib pidada umbkaudu 20. sajandi keskpaika, on tõlkimistegevuse ja tõlgete üle arutletud niisama kaua kui on tõlgitud, läänemaailmas üle 2000 aasta. Võime sellist “teaduseelset” arutlemist nimetada avaras mõttes teooriaks, sel määral, kui teooria (etümololoogiliselt) on nägemise viis ehk teatav vaatenurk mingi nähtuse

mõistmiseks (Chesterman 2007: 1) või kui iga üldistavat laadi väide mingi nähtuse kohta on teatud mõttes teooria selle nähtuse kohta (vrd Holmes 1988c: 93).

Nõnda vaadatuna ei pääse ka pealtnäha kõige teooriavaesem ajajärk tõlkeloos sellest, et tõlkelugu ise – ehk ilmunud tõlked ja tõlkekriitika – kannab endas teooriat ehk arusaamu sellest, mis on tõlge ja kuidas tuleks tõlkida. Nii tulevad nähtavale ka tõlke nn teised allikad (Lambert, Robyns 2004: 3601–3602), näiteks sihtkultuuris valitsevad arusaamad (heast) tõlkest, selle loomise viisidest, žanrimudelid jne. Erinevatel aegadel ja erinevais paigus sisaldab tõlkelugu erinevat kirjelduskeelt (mis on tihti metafooriline); püüded seda kirjelduskeelt tüpologiseerida võivad anda huvitavat infot, näiteks täiendada antud ajastu eksplitsiitselt sõnastatud tõlketeoriat. Käesolev väitekiri pöörab muu hulgas tähelepanu n-ö eksplitsiitse ja implitsiitse teooria suhetele nii eesti tõlkeloos kui teatud määral ka R. Jakobsoni tõlke-alase mõtte retseptisioonis (artiklid II, III ja IV).

2.3.1. Tõlketüpoloogiad

Suurema osa ajaloo vältel on läänes teoreetilisi märkusi tõlkimise kohta tehtud traditsiooniliste keele ja kultuuriga tegelevates valdkondades: retoorikas, kirjandusteoorias, filosoofias. Üks peamisi teemasid, millega tõlketooria on tegelnud kuni 20. sajandi keskpaigani ja hiljemgi, on vastandus “sõnasõnaline tõlkimine” *versus* “vaba” ehk “mõtte tõlkimine” (vt Robinson 2000a, 2000b), ning seda vastandust kas parafraseerides või vähem või rohkem muutes on aegade vältel loodud mitmeid lähte- ja sihtteksti vahelisi suhteid kirjeldavaid tüpoloogiaid. Enamasti on need lihtsad kahe-, vahel ka kolmeliikmelised tüpoloogiad (vrd Floros 2005: 3). Kaheliikmeliste tüpoloogiate näiteks võib tuua juba kirjeldatud Cicero vastanduse “tõlkija moodi” [*ut interpretes*] ehk sõnasõnalise tõlkimise ja “kõnemehe moodi” [*ut orator*] ehk vaba tõlkimise vahel, samuti Hieronymuse vastanduse “sõna-sõnalt” ja “mõte-mõttelt” tõlkimise vahel (Robinson 2002: 22jj); 20. sajandist aga näiteks Eugene Nida vastanduse formaalse ja dünaamilise ekvivalentsuse (Nida 2003: 159) ja Peter Newmarki vastanduse semantilise ja kommunikatiivse ekvivalentsuse (Newmark 1984: 39) vahel. Kolmeliikmeliste tüpoloogiate näiteks võib tuua eespool juba mainitud J. Drydeni tõlkeviiside kolmiku (parafras, metafras ja imitatsioon; Steiner 1975: 68), aga samuti Johann Wolfgang Goethe kolm tõlketüüpi (mis on Goethel ühtlasi jälgitavad üksteisele järgnevate ajajärkudena): “Esimene tutvustab meile võõraid maid meie endi harjumuste päraselt; lihtne proosatõlge on ses suhtes parim.” Teine tüüp on selline, milles tõlkija püüab “ainult omastada võõra sisu ja anda selle edasi omal moel, ehkki ta püüab kanda end võõrastesse oludesse.” Kolmandat tõlketüüpi/ajajärku peab Goethe “kõrgeimaks ja viimaseks, nimelt selliseks, kus eesmärgiks on teha originaal identseks tõlkega, nii et üht ei väärtustataks mitte teise eest, vaid teise asemel.” (Lefevère 1977: 35, 36). Koos tõlke teadusliku käsitelu algusega 20. sajandi teisel poolel

on püütud lähte- ja sihttekstide vahelisi suhteid täpsustada ja nende määratlemise aluseks olevaid kriteeriume konkretiseerida; enim kasutatud ja diskuteeritud lähte- ja sihtteksti suhet kirjeldavad mõisted on ilmselt olnud “adekvaatus” ja “ekvivalentsus”, kusjuures on püütud eristada nii adekvaatsuse kui ekvivalentsuse erinevaid tüüpe (nt eespool mainitud “formaalne” ja “dünaamiline” ekvivalentsus E. Nidal jne). Kuna enamasti ei ole sedalaadi tüpoloogiate mõistestik hinnanguvaba (vrd: “[...] tõlke uurimine näib olevat kindlalt seotud traditsioonilise lääneliku aksioloogilise mõtlemisviisiga: selle kontseptuaalne raamistik balanseerib pidevalt hulgal põhidihhotoomiatel, mis on enamasti seotud väärtusskaalaga ja mida alati toetab rohkem traditsioon kui teoreetiline produktiivsus.” (Lambert, Robyns 2004: 3598)), on 20. sajandi lõpupoole hakatud seniseid tüpoloogiaid järjest enam kahtluse alla seadma ning näiteks G. Toury on hoopis pakkunud välja käsitleda tõlkena mis tahes teksti sihtkultuuris, mida selle süsteemi seesmisest vaatepunktist tõlkeks peetakse (Toury 1986: 1119).

2.3.2. Tõlkenormid

G. Toury võttis tõlgete ja tõlketegevuse kirjeldamiseks aktiivselt kasutusele normi mõiste, mille aluseks on tõdemus, et tõlkimine on eeskätt kultuurilist tähendust kandev tegevus, teisisõnu eeldab tõlkija staatus võimet ja oskust täita teatud sotsiaalset rolli viisil, mida peetakse selles kontekstis kohaseks. Kohane käitumine, nagu ka selle hindamine, eeldab aga teatud hulga normide omandamist (Toury 1995: 53). Tõlkeprotsessi erinevatel staadiumitel toimivad erisugused normid, kuid kõige esmane norm viitab tõlkija üldisele valikule: lähtetekstis väljenduvate normide järgi joondumine määrab tõlke *adekvaatsuse*, sihtkultuuri ja -keele normide järgmine aga tõlke *aktsepteeritavuse* (Toury 1995: 56–57).

2.4. Seosed teiste distsipliinidega

Tõlketeadust on aegade vältel mõjutanud palju mitmesuguste muude erialade esindajaid, seda nii tõlkimise “teaduseelsetel” ajal kui ka tõlketeaduse etapil, semiootikaga seostavatest autoritest näiteks Charles S. Peirce, Karl Bühler, Juri Lotman, Umberto Eco jpt. Kui viljakas autor U. Eco on tõlkimise teemale pühendanud lausa eraldi raamatuid (vt nt Eco 2001, 2003), siis teised mainitud autorid on tõlke problemaatikat riivanud valdavalt hoopis muuteemalistes töedes. C. Peirce’i olulisust tõlketeaduse käsitlemisele on uuritud palju, peirce’ilik vaatepunkt tõlke käsitlemisele on üsna levinud nii tõlketeaduses kui ka tõlkesemiootikas (vt nt Gorfée 1994, 2004; Stecconi 2004, 2008). K. Bühler on tõlketeadust mõjutanud eeskätt oma keele *organon*’i-mudeliga, mis eristab keele kolme funktsiooni: representatsiooni (*Darstellung*), väljendust (*Ausdruck*) ja apellatsiooni (*Apell*) (Bühler 1990: 35). Bühleri keelefunktsioonidele rajas oma tekstitüüpide eristuse ja tõlkekriitikamudeli tõlketeadlane Katharina Reiss

(vt Reiss 2000: 25). Tõlke mõistel on oluline koht ka J. Lotmani töödes (vt Salupere 2008). Lotman käsitleb tõlkimist nii mõtlemise elementaaraktina (Lotman 2000: 127, 143) kui kultuuri põhilise toimemehhanismina (nt semiosfääri ruumi piir kui “kakskeelsete “tõlkefiltrite” summa”, mille kaudu toimub semiosfääri suhtlus võõrsemiootilise ruumiga, vt Lotman 1999: 12). Tõlke-teaduses on J. Lotmani kultuurisemiootika mõju silmanähtav näiteks poliü-süsteemide teooria looja Itamar Even-Zohari töödes (Even-Zohar 1990), samuti P. Toropi (nt Torop 2002, 2008b) jpt töödes.

2.4.1. Roman Jakobson

Üks olulisemaid tõlketeadust mõjutanud teadlasi on Roman Jakobson, kes on tõlketeaduses tähtsuse omandanud eelkõige tänu oma artiklile “On Linguistic Aspects of Translation” (1966), ehkki tõlketemat on ta puudutanud ka mõnes teises töös (nt Jakobson 1971a, 1979). R. Jakobsoni lähenemist tõlketemale iseloomustab range käsitluse ja mõistestiku puudumine, erinevates töödes ja isegi ühe artikli raames kasutab ta meelsasti lisaks tõlke mõistele hulka osaliselt kattuvaid ja sünonüümseid mõisteid, mis on osalt ka metafoorsed (*ekvivalent-sussuhe, transformeerimine, ülekanne, transponeerimine, rekodeerimine, koodi-vahetus, edastamine, kaudne kõne, konverteerimine, asendamine, interpreteerimine* jm).⁶ Olgu näiteks toodud kaks tsitaati, milles mõlemas avaldub Jakobsoni sünonüümia-lembus: “*Ekvivalentsussuhe*, mida erinevate nimetuste – *transformatsioon, ülekanne, tõlge ja transponeerimine* – all on alates sõdade-vahelisest perioodist aegamööda asunud uurima keeleteadlasi üle maailma – osutub keele peamiseks tõukejõuks.” (Jakobson 1985: 91); “Kodeerimise ja dekodeerimise kõrval on keeleteaduse ja kommunikatsiooniteooria üheks keskseks huviobjektiks saamas ka *rekodeerimise, koodivahetuse* protseduur, lühidalt, *tõlkimise mitmesugused tahud*.” (Jakobson 1971c: 576; minu rõhutus kursiivis).

Jakobsoni tõlke-alased tõekspidamised avalduvad fragmentidena erinevates töödes, haakudes ka tema muude vaadetega keelele ja kommunikatsioonile. Nõnda on eristus kolme (intralingvistilise, interlingvistilise ja intersemiootilise) tõlkeviisi vahel otseselt seotud Jakobsoni arusaamaga ühelt poolt loomuliku keele enda semiootilisusest ja teisalt üldisemalt kommunikatsioonist (nii inter-kui intrapersonaalsest), mis lisaks homogeensetele ehk ühel märgisüsteemil põhinevatele sõnumitele hõlmab ka heterogeenseid ehk erinevaid märgikooslusi kombineerivaid sõnumeid (vt Jakobson 1971b: 705). P. Torop on juhtinud tähelepanu võimalusele käsitleda Jakobsoni kolme tõlkeviisi ühe ja sellesama

⁶ Jakobsoni suhtumist terminoloogilistesse küsimustesse väljendab hästi tema märkus: “Mina järgin ikka oma kadunud õpetajat A. M. Peškovskit, kes ütles: “Ärme nägele terminoloogia üle; kui teil on nõrkus uute terminite vastu, siis kasutage neid. Minu poolst nimetage midagi kasvõi “Ivan Ivanovitšiks”, nii kaua kui me aru saame, mida te silmas peate.” (Jakobson 1971d: 557).

tõlkeprotsessi erinevate tahkudena; seejuures sõltub nende tõlkeviiside omavaheliste hierarhiliste suhete mõistmisest tõlkeprotsessi psühholoogilise ja semiootilise mehhanismi mõistmine (Torop 2008a: 254, 2008b: 392–393; vt ka Sütiste, Torop 2007: 191). Samuti huvitav, kuid siinkirjutajale teadaolevalt seni põhjalikumalt läbiuurimata teema on Jakobsoni tõlke-alaste vaadete seosed tema kommunikatsioonimudeliga. Märkusi selles suunas leidub peamiselt vaid poeetilise funktsiooni ja luule tõlkimatuse väite kokkuviiimisel (nt Hyde 1994: 4729); Jakobsoni enda töödest ilmneb, et tõlkimist peab ta eeskätt metakeeleliseks operatsiooniks, mis tavaliselt puutub peamiselt keele referentsiaalsesse ehk kognitiivsesse funktsiooni, milles keel sõltub kõige vähem grammatikast (vt Jakobson 1966: 236). Need seosed, samuti ülejäänud keelefunktsioonide seosed tõlkimisega vääriskid kindlasti põhjalikumat käsitlust, nagu ka üldisem küsimus, mil määral võiks Jakobsoni puhul kõnelda ühtsest ja stabiilsest vaadete süsteemist, mil määral aga teadlase enda evolutsioonist, vaadete dünaamikast. Igal juhul on viimane aspekt Jakobsoni puhul teatud määral kindlasti oluline. Nõnda võib tähelepanu juhtida, et kui eespool on olnud tõlke mõiste dünaamikast juttu eeskätt seoses kultuuri või tõlketeaduse dünaamikaga, siis Jakobsoni tõlkimise teemat puudutav mõistekasutus illustreerib tõlke mõiste dünaamikat ühe teadlase diskursuses.

Jakobsoni tõlke-alaste vaadete fragmentaarsus ja laialipillutatatus erinevates töödes, samuti varieeruv mõistestik on muutnud keerulisemaks tema arusaamade tõlgendamist ning kasutamist tänapäevases teaduses. Jakobsoni tõlke-teemaliste vaadete retseptioonile on pühendatud käesoleva väitekirja artikkel “Jakobson and the Topic of Translation: Reception in Academic Reference Works” (II).

Kokkuvõte

Kokkuvõte ühendab ülevaateartikli ja väitekirja põhiosa moodustavate artiklite tulemused. Sissejuhatus tõlke mõiste dünaamikasse teeb kokkuvõttev ülevaateartikkel, mis avab väitekirja üldist teemat, selgitades kõigepealt tõlke mõiste rolli tõlketeaduses ning andes ülevaate nii traditsioonilisest ehk kitsamast kui ka (mõnest) avaramast lähenemisest tõlke mõistele. Ülevaateartikkel kirjeldab ka mõningaid tõlke mõiste dünaamikat kujundavaid tegureid (kultuurikontekst, sh tehnoloogiline keskkond, tõlketeooria dünaamika, seosed teiste distsipliinidega).

Artikkel (I) “**Processual Boundaries of Translation: Semiotics and Translation Studies**” (kirjutatud koos Peeter Toropiga) keskendub tänapäevase tõlketeaduse probleemidele, mis on esile kerkinud eelkõige seoses kultuuri-dünaamikaga, sealhulgas tehnoloogilise keskkonna muutumisega. See on omakorda mõjutanud arusaamu teksti identiteedist, millega kõrvuti on tänapäeval põhjust rääkida diskursiivsest või meedialisest, aga ka interdiskursiivsest, inter- ja multimeedialisest identiteedist. Teksti ontoloogiline staatus

kultuuris on muutunud: üks tekst võib eksisteerida ühtaegu nii verbaalse, multi-meedialise, audiovisuaalse kui ka auditiivse tekstina. Need erinevad tekstid moodustavad simultaanse koosluse, milles põhjuslikud seosed, tekstide loomise-tõlkimise järjekord enam erilist rolli ei mängi. Palju olulisem on selle koosluse kui semiootilise terviku mõju retseptsooniprotsessidele, kultuuri-mälule ja seega teksti mentaalsele eksisteerimisele kultuuris. See kultuurisisene tõlkeprotsess on sama oluline kui kultuuridevaheline tõlkimine, sest peegeldab verbaalse keele muutumist erinevate kommunikatsioonitehnoloogiate ja keskkondade mõjul, samuti keele seotuse viisi muude semiootiliste süsteemidega kultuuris. Tõlketegevuse eripäraks selles olukorras on interlingvistilise tõlke kõrval intralingvistilise ja intersemiootilise tõlke aktualiseerumine: nii sünteetiliseks (“kolm ühes”, s.t kus interlingvistilist tõlget nähakse hõlmavana ka intralingvistilist ja intersemiootilist tõlget) kui ka analüütiliseks (kolme erineva tegevusena).

Tõlkeprotsessi piiride avardamise tulemuseks on metodoloogiliste otsingute intensiivistumine. Selle üheks märgiks on Jakobsoni interlingvistilise, intralingvistilise ja intersemiootilise tõlkekäsitluse korduv ülekontseptualiseerimine või arendamine semiootika, tõlketeaduse, kultuuri- ja kommunikatsiooni-analüüsi piirimail. Kõrvuti sellega on tõlketeaduses metodoloogilise värskenduse märke, millega kaasneb ka lähenemine semiootikale. Samas aktualiseeruvad tõlkeprobleemid järjest enam ka semiootikas ning semiotõlke kontseptsoon osutab tõlketeaduse ja semiootika metodoloogilise sünteesi võimalustele.

Artikkel (II) **“Roman Jakobson and the Topic of Translation: Reception in Academic Reference Works”** toob esile R. Jakobsoni komplitseeritud vastuvõtu tänases teaduses. Ehkki valdkonniti ja teatmeteoste vahel esineb ka erinevusi, selgub, et vaadeldud teatmeteoste tasandil põhineb Jakobsoni retseptsoon ülekaalukalt tema kahel artiklil, “On Linguistic Aspects of Translation” (ilmunud 1959) ja “Linguistics and Poetics” (ilmunud 1960), kusjuures kogu Jakobsoni pärand hõlmab mitusada tööd. Samuti ei pöörata sellel tasandil märkimisväärset tähelepanu Jakobsoni mõtte sisemisele loogikale, teisisõnu võetakse vähe arvesse võimalikke seoseid Jakobsoni erinevates töödes väljendatud ideede vahel.

Osaliselt sõltub Jakobsoni komplitseeritud retseptsoon tema mõistekasutusest, näiteks ei ole tema tõlke mõiste kindlalt määratletud, vaid moodustab koos teiste kohati kattuvate ja sünonüümsete mõistetega avara välja, mis hõlmab selliseid mõisteid nagu *ekvivalentsussuhe*, *transformeerimine*, *ülekanne*, *transponeerimine*, *rekodeerimine*, *koodivahetus*, *edastamine*, *kaudne kõne*, *konverteerimine*, *asendamine*, *interpreteerimine*. Jakobsoni tõlketüüpide eristus (intralingvistiline, interlingvistiline ja intersemiootiline) aga on olnud lähtekohaks paljudele tõlkeemalistele arutlustele ning samuti inspireerinud teisi teadlasi tüpoloogiat edasi arendama.

Artikkel (III) **““Hea tõlke” konstrueerimine tõlkekriitikas (ajakirjas “Eesti Kirjandus” aastail 1906–1922 avaldatud tõlkearvustuste põhjal)”** otsib vastust küsimusele, missugused on need kriteeriumid, mille suhtes tõlke-

kriitikas tõlkeid hinnatakse. Tõlkele antav hinnang peegeldab sisuliselt arusaama tõlkest kui sellisest: hea on selline tõlge, mis kõige paremini vastab (lugeja/hindaja) ettekujutusele tõlkest. Sellisel ettekujutusel on kindlasti teatav personaalne aspekt – mida peab (heaks) tõlkeks just see konkreetne inimene –, kuid samuti sotsiaalne, ajastuspetsiifiline mõõde. Siinses artiklis tulevad esile mõlemad: kuna suure osa vaadeldud arvustuste autoriks on Jaan Jõgever, siis leiab siin valdavalt väljendust just tema arusaam tõlkest ja tõlkimisest. Teisalt on vaatluse all üks periood Eesti tõlkeloos, mis on tihedalt seotud kirjandus- ja muu kultuurilooa. Nõnda peegeldavad ilmsiks tulnud peamised tõlke hindamise kriteeriumid ka oma laiemat konteksti: näiteks on tõlketeose arvustustes peetud oluliseks hinnata trükise kvaliteeti, ning ühe olulisema tõlke hindamise parameetrina tuli esile tõlkekirjanduse funktsioon vastuvõtvas kultuuris.

Artikkel (IV) **“Märksõnu eesti tõlkeloost 1906–1940: tõlkediskursust organiseerivad kujundid”** pöörab tähelepanu asjaolule, et lisaks tõlke mõiste oskuskeelelisele kasutusele on kultuuris käibel ka metafoorilised arusaamad tõlkimisest. Analüüsides eesti tõlkekriitikat 20. sajandi algupoolel, toon artiklis esile peamised kujundid, mille abil (eeskätt ilukirjanduse) tõlkimist kui nähtust on eesti tõlkekultuuris valdavalt seletatud ja mõistetud. Sagedamini on tõlkimist mõtestatud kolme suurema kujundirühma kaudu: kunst, kaubandus ja ümberistutamine. Tõlkimise kui kunsti ja kui ümberistutamise puhul võib ühisena esile tuua osa, mis kontseptualiseerib tõlketeost elusolendina. Tõlkimise mõtestamisel kaubanduslike suhetena aktiveerub aga teistsuguse rõhuasetusega, pragmaatilisem maailmapilt: tõlkimine on vahend, mille abil oma rikkusi suurendada või teiste kultuuridega vahetuskaupa teha. Kirjanduse tõlkimise alased arusaamad, sealhulgas ka artiklis lähemalt käsitletud kujundid ning tõlke-meetodeid ja -kvaliteete iseloomustav tuumsõnavara ei ole valdavalt midagi eesti kultuurile spetsiifilist, vaid on rahvusvaheliselt tuntud ja levinud, pärit osaliselt juba Euroopa ajaloo algaegadest.

Väitekirja uurib tõlke mõistet tema erinevates avaldumisvormides, pöörates tähelepanu tõlke mõiste mõtestamisele tõlketeaduses ja semiootikas, tuues esile tõlke mõiste erinevaid tahke, nii kitsamates kui avaramates määratlustes, ning tõlke mõiste dünaamika seoseid üldise ajastu- ja kultuurikontekstiga, kultuuri ja (tõlke)teooria arenguga. Ühtlasi näitavad käesoleva väitekirja koosseisu kuuluvad uurimused tõlketeeooria ja tõlkeajaloo ning üldisemalt, teooria ja empiirilise analüüsi komplementaarsust.

KIRJANDUS

- Baker, Mona (ed.) 1998. *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London, New York: Routledge.
- Baker, Mona and Gabriela Saldanha (eds.) 2008. *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd edition. London, New York: Routledge.
- Bassnett, Susan 2004 [1980]. *Translation Studies*. Third edition. London, New York: Routledge.
- Bühler, Karl 1990. *Theory of Language. The Representational Function of Language*. Translated by Donald Fraser Goodwin. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. [Originaal *Sprachtheorie* ilmunud 1934. a.]
- Chesterman, Andrew 2007. On the Idea of Theory. – *Across Languages and Cultures*, Vol. 8, No. 1, pp. 1–16.
- Chesterman, Andrew 2004. Translation as an Object of Research. – Harald Kittel, Armin Paul Frank, Norbert Greiner (eds.). *Übersetzung – Translation – Traduction: An International Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Bd. 26.1.) Berlin, New York: Mouton de Gruyter, pp. 93–100.
- Cicero, Marcus Tullius 1971. Parimat liiki kõnemeestest. Tõlkinud A. Kurismaa. – *Rooma kirjanduse antoloogia*. Tallinn: Eesti Raamat, lk 179–183.
- Copeland, Rita 1995 [1991]. *Rhetoric, hermeneutics, and translation in the Middle Ages: Academic Traditions and Vernacular Texts*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Cronin, Michael 2003. *Translation and Globalization*. London, New York: Routledge.
- Delabastita, Dirk 1991. A False Opposition in Translation Studies: Theoretical versus/ and Historical Approaches. – *Target*, Vol. 3, No. 2, pp. 147–152.
- D'hulst, Lieven 1992. Sur le rôle des métaphores en traductologie contemporaine. – *Target*, Vol. 4, No. 1, pp. 33–51.
- Dollerup, Cay 2005. Models and Frameworks for Discussing Translation Studies. – Krisztina Károly and Ágota Fóris (eds.). *New Trends in Translation Studies. In Honour o Kinga Klaudy*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 75–93.
- Doorslaer, Luc van 2007. Risking Conceptual Maps. Mapping as a Keywords-Related Tool Underlying the Online *Translation Studies Bibliography*. – *Target*, Vol. 19, No. 2, pp. 217–233.
- Eco, Umberto 2003. *Mouse or Rat? Translation as Negotiation*. London: Phoenix.
- Eco, Umberto 2001. *Experiences in Translation*. Trans. by A. McEwen. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Even-Zohar, Itamar 1990. Polysystem Studies. – *Poetics Today*, Vol. 11, No. 1.
- Floros, Georgios 2005. Translation Typology and the Interdisciplinarity of Translatology. – *Meta*, Vol. 50, No. 4. Kättesaadav aadressil <http://id.erudit.org/iderudit/019837ar.1.9.2009>
- Gasking, Douglas 1960. Clusters. – *The Australasian Journal of Philosophy*, Vol. 38, No. 1 (May 1960), pp. 1–36.
- Gentzler, Edwin 2003. Interdisciplinary Connections. – *Perspectives: Studies in Translatology*. Vol. 11, No. 1, pp. 11–24.
- Gile, Daniel 2001. Being Constructive About Shared Ground. Shared Ground in Translation Studies. Continuing the Debate. – *Target*, Vol. 13, No. 1, pp. 149–153.

- Gorlée, Dinda L. 2004. *On Translating Signs: Exploring Text and Semio-translation*. Amsterdam, New York: Rodopi.
- Gorlée, Dinda L. 1994. *Semiotics and the Problem of Translation: With Special Reference to the Semiotics of Charles S. Peirce*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi.
- Halverson, Sandra 2000. The Fault Line in Our Common Ground. Shared Ground in Translation Studies. A First Series of Responses. – *Target*, Vol. 12, No. 2, pp. 356–362.
- Hebenstreit, Gernot 2007. Defining Patterns in Translation Studies. Revisiting two classics of German *Übersetzungswissenschaft*. – *Target*, Vol. 19, No. 2, pp. 197–215.
- Hermans, Theo 2004. Metaphor and Image in the Discourse on Translation: A Historical Survey. – Harald Kittel, Armin Paul Frank, Norbert Greiner (eds.). *Übersetzung – Translation – Traduction: An International Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Bd. 26.1.) Berlin, New York: Mouton de Gruyter, pp.118–128.
- Hermans, Theo 1999. *Translation in Systems. Descriptive and Systemic Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Hermans, Theo and Werner Koller 2004. The Relation between Translations and Their Sources, and the Ontological Status of Translations. – Harald Kittel, Armin Paul Frank, Norbert Greiner (eds.). *Übersetzung – Translation – Traduction: An International Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Bd. 26.1.) Berlin, New York: Mouton de Gruyter, pp. 23–30.
- Hermans, Theo and Ubaldo Stecconi 2002. Translators as Hostages of History. Kirjalik versioon autorite peetud ettekandest Brüsselis ja Luksemburgis 17. ja 18. jaanuaril 2002, kättesaadav aadressil http://www.ucl.ac.uk/dutch/pdf/%20files/2001_01_18_history.pdf 18.8.2009
- Hewson, Lance and Jacky Martin 1995. From Translation as Product to Translation as Variation. – Christine Pagnoulle and Ian Mason (eds.), *Cross-Words: Issues and Debates in Literary and Non-Literary Translating*. Liège: University of Liège, pp. 27–34.
- Holmes, James S. 1988a [1969]. Forms of Verse Translation and Translation of Verse Form. – James S. Holmes. *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, pp. 23–33.
- Holmes, James S. 1988b [1972]. The Name and Nature of Translation Studies. – James S. Holmes. *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, pp. 66–80.
- Holmes, James S. 1988c [1978]. Translation Theory, Translation Theories, Translation Studies, and the Translator. – James S. Holmes. *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, pp. 92–98.
- Hyde, G. M. 1994. Translation, literary. – R. E. Asher (ed.). *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Vol. 9. Oxord [etc.]: Pergamon Press, pp. 4725–4730.
- Ivanov, V.V. and J. M. Lotman, A. M. Pjatigorski, V. N. Toporov, B. A. Uspenkij 1998. *Тезисы к семиотическому изучению культур / Theses on the Semiotic Study of Cultures / Kultuurisemiootika teesid*. Translated by Silvi Salupere, edited by Ülle Pärli. Tartu Semiotics Library 1. Tartu: University of Tartu.
- Jakobson, Roman 1985 [1972]. Verbal Communication. Roman Jakobson. *Selected Writings VII: Contributions to Comparative Mythology. Studies in Linguistics and*

- Philology, 1972–1982.* Ed. by Stephen Rudy, with a preface by Linda R. Waugh. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton, pp. 81–92.
- Jakobson, Roman 1979 [1930]. On the translation of verse. – Roman Jakobson. *Selected Writings V: On Verse, Its Masters and Explorers*. The Hague, Paris, New York: Mouton, pp. 131–134. [English translation by P. and W. Steiner of *O překladau veršů* (1930).]
- Jakobson, Roman 1971a [1960]. Closing statement: Linguistics and poetics. – Thomas A. Sebeok (ed.). *Style in Language*. Cambridge: The M. I. T. Press, pp. 350–377.
- Jakobson, Roman 1971b [1968]. Language in Relation to Other Communication Systems. – Roman Jakobson. *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague, Paris: Mouton, pp. 697–708.
- Jakobson, Roman 1971c [1961]. Linguistics and Communication Theory. – Roman Jakobson. *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague, Paris: Mouton, pp. 570–579.
- Jakobson, Roman 1971d [1953]. Results of a Joint Conference of Anthropologists and Linguists. – Roman Jakobson. *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague, Paris: Mouton, pp. 554–567.
- Jakobson, Roman 1966 [1959]. On Linguistic Aspects of Translation. – *On Translation*. Ed. by R. A. Brower. New York: Oxford University Press, pp. 232–239.
- Kittel, Harald 2004. Introduction. – Harald Kittel and Armin Paul Frank, Norbert Greiner, Theo Hermans, Werner Koller, José Lambert, Fritz Paul (eds.). *Übersetzung – Translation – Traduction: An International Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Bd. 26.1.) Berlin, New York: Mouton de Gruyter, pp. xxiv–xxxii.
- Kittel, Harald and Armin Paul Frank, Norbert Greiner, Theo Hermans, Werner Koller, José Lambert, Fritz Paul (eds.) 2004. *Übersetzung – Translation – Traduction: An International Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Bd. 26.1.) Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Lambert, José and Clem Robyns 2004. Translation. – R. Posner a. o (eds.) *Semiotik / Semiotics. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur*. 4. Teilband. Berlin: Walter de Gruyter, pp. 3594–3614.
- Lefevre, André 1977. *Translating Literature: The German Tradition From Luther to Rozenzweig*. Assen, Amsterdam: Van Gorcum.
- Lotman, Yuri M. 2000 [1990]. *Universe of the Mind. A Semiotic Theory of Culture*. Translated by Ann Shukman. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- Lotman, Juri 1999. Semiosfäärist. – *Semiosfäärist*. Koostanud ja tõlkinud Kajar Pruul. Tallinn: Vagabund, lk 7–35.
- Lotman, Juri 1990. Kultuurisemiootika ja teksti mõiste. – *Kultuurisemiootika: Tekst – kirjandus – kultuur*. Tallinn: Olion, lk 272–279.
- Meschonnic, Henri 2000 [1999]. Tõlkimise ajalooline ülevaade. *Tlk Anu Treikelder*. – *Vikerkaar*, nr 2–3, lk 108–123.
- Newmark, Peter 1984 [1981]. *Approaches to Translation*. Oxford [etc.]: Pergamon Press.
- Nida, Eugene 2003 [1964]. *Toward a Science of Translating, with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Nord, Christiane 2001 [1997]. *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester, UK and Northampton MA: St. Jerome Publishing.

- Popovič, Anton 1976. Aspects of metatexts. – *Canadian Review of Comparative Literature / Revue Canadienne de Littérature Comparée*. Fall/Automne, pp. 225–235.
- Reiss, Katharina 2000. *Translation Criticism – The Potentials and Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment*. Translated by Erroll F. Rhodes. Manchester, New York: St. Jerome, American Bible Society. [Originaal *Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen* ilmunud 1971. a.]
- Robinson, Douglas 2002. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. Manchester, UK, Northampton, MA: St. Jerome Publishing.
- Robinson, Douglas 2000 [1998]a. Free Translation. – Mona Baker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London, New York: Routledge, pp. 87–90.
- Robinson, Douglas 2000 [1998]b. Literal Translation. – Mona Baker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London, New York: Routledge, pp. 125–127.
- Rosch, Eleanor 1973. Natural categories. – *Cognitive Psychology*, No. 4, pp. 328–350.
- Salupere, Silvi 2008. О понятии «перевод» в трудах Юрия Лотмана. – *Sign Systems Studies*, Vol. 36, No. 2, pp. 417–436.
- Snell-Hornby, Mary 2006. *The Turns of Translation Studies. New Paradigms or Shifting Viewpoints?* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Sprung, Robert C. (ed.) 2000. *Translating into Success: Cutting-Edge Strategies for Going Multilingual in a Global Age*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Stecconi, Ubaldo 2008. Semiotics. – Mona Baker, Gabriela Saldanha (eds.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd ed. New York, London: Routledge, pp. 260–263.
- Stecconi, Ubaldo 2004. Interpretive semiotics and translation theory: The semiotic conditions to translation. – *Semiotica*, Vol. 150, No 1/4, pp. 471–489.
- Steiner, T. R. 1975. *English Translation Theory 1650–1800*. Assen, Amsterdam: Van Gorcum.
- Sütiste, Elin and Peeter Torop 2007. Processual Boundaries of Translation: Semiotics and Translation Studies. – *Semiotica*, Vol. 163, No. 1/4, pp. 187–207.
- Torop, Peeter 2008a. Translation and Semiotics. – *Sign Systems Studies*, Vol. 36, No. 2, pp. 253–257.
- Torop, Peeter 2008b. Translation as Communication and Auto-Communication. – *Sign Systems Studies*, Vol. 36, No. 2, pp. 375–397.
- Torop, Peeter 2005. Tekst intersemiootilises ruumis. – Elin Sütiste, Silvi Salupere (koost., toim.). *Acta Semiotica Estica II*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 11–20.
- Torop, Peeter 2002. Tõlkesemiootika poole. – *Akadeemia*, nr 2, lk 332–350.
- Torop, Peeter 2000. Intersemiosis and intersemiotic translation. – *European Journal for Semiotic Studies*, Vol. 12, No. 1, pp. 71–100.
- Torop, Peeter 1997. The Position of Translation in Translation Studies. – Anna Mauranen and Tiina Puurtinen (eds.). *Translation – Acquisition – Use. AFinLA Yearbook 1997. Publications de l'Association Finlandaise de Linguistique Appliquée 55*. Jyväskylä: Suomen Soveltavan Kielitieteen Yhdistys, pp. 23–40.
- Toury, Gideon 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Toury, Gideon 1986. Translation. A Cultural-Semiotic Perspective. – Thomas A. Sebeok (ed.) *Encyclopedic Dictionary of Semiotics*. Tome 2. N–Z. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gryter, pp. 1111–1124.

- Toury, Gideon 1980. Communication in Translated Texts. A Semiotic Approach. – *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University, pp. 11–18.
- Tymoczko, Maria 2005. Trajectories of Research in Translation Studies. – *Meta*, Vol. 50, No. 4, pp. 1082–1097.
- Wilss, Wolfram 1999. Interdisciplinarity in Translation Studies. – *Target*, Vol. 11, No. 1, pp. 131–144.
- Wittgenstein, Ludwig 2005 [1953]. *Filosoofilised uurimused*. Saksa keelest tõlkinud Andres Luure. Tartu: Ilmamaa.

ARTIKLID

ELULUGU

Ees- ja perekonnanimi: Elin Sütiste
Sünniaeg ja koht: 6. veebruar 1975, Tallinn
Kodakondsus: eesti
Kontaktaadress: TÜ semiootika osakond, Tiigi 78, Tartu 50410
E-mail: elin.sytiste@ut.ee

Praegune töökoht

Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituut, erakorraline teadur
Tallinna Ülikooli eesti keele ja kultuuri instituut, lektor

Hariduskäik

Tartu Ülikool 2002–2009 doktoriõpingud
Tartu Ülikool 2002 MA *cum laude*
Tartu Ülikool 1998 BA
Tallinna 44. Keskkool 1993

Teenistuskäik

2007– Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituut, erakorraline teadur
2007– Tallinna Ülikooli eesti keele ja kultuuri instituut, lektor
2005–2007 Tallinna Ülikool, eesti filoloogia osakond, lektor
2005 Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut, lektor (lepinguline)
2001–2005 Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu, vanemraamatukoguhoidja-komplekteerija

Peamised uurimisvaldkonnad

Eesti tõlkelugu, tõlketeooria, tõlkesemiootika, kultuurisemiootika

Erialane enesetäiendus

2003 Translation Studies Summer School, University College London, Suurbritannia
2000 The Japan Foundation Japanese-Language Institute, Kansai, Ōsaka, Jaapan

Ühiskondlik tegevus

Acta Semiotica Estica toimetaja, alates 2004
Eesti Semiootika Seltsi liige, alates 2004

Tunnustused

Juri Lotmani stipendium 2003

Olulisemad publikatsioonid

- Sütiste, Elin 2010. Märksõnu eesti tõkeloost 1906–1940: tõlkediskursust organiseerivad kujundid. – *Keel ja Kirjandus* [ilmumas]
- Sütiste, Elin 2008. Roman Jakobson and the topic of translation: Reception in academic reference works. – *Sign Systems Studies* 36.2, 271–314.
- Sütiste, Elin 2008. “Hea tõlke” konstrueerimine tõlkekriitikas (ajakirjas “Eesti Kirjandus” aastail 1906–1922 avaldatud tõlkearvustuste põhjal). – Kirme, Maris; Veidemann, Rein (Toim.). *Kriitika diskursus: minevik ja tänapäev*. Tallinna Ülikooli Toimetised, Humaniora A 28. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 95–136.
- Sütiste, Elin; Torop, Peeter 2007. Processual boundaries of translation: Semiotics and translation studies. – *Semiotica*, vol. 163 – 1/4, 187–207.
- Sütiste, Elin; Torop, Peeter 2007. Tõlketeadus, semiootika ja tõlkeprotsessi piirid. – *Keel ja Kirjandus*, nr 7, 554–570.
- Sütiste, Elin 2007. The Relevance of Roman Jakobson’s translation theoretic heritage today. – Шадрин, В. И.; Богданов, С. И.; Недеялков, И. В.; Ганнон, М. К. (toim.) *Университетское переводоведение*. Вып. 8. Материалы VIII юбилейной международной научной конференции по переводоведению «Федоровские чтения», посвященной 100-летию со дня рождения А. В. Федорова, 19–21 октября 2006 г. Санкт-Петербург: Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 432–439.
- Sütiste, Elin 2001. Translating the seventeen syllables. – *Sign Systems Studies*, 29(2), 563–586.
- Sütiste, Elin 2001. A Crow on a Bare Branch: A comparison of Matsuo Bashō’s haiku “Kare-eda-ni...” and its English translations. – *Studia Humaniora Tartuensia* 2.B.1. <http://www.ut.ee/klassik/sht/2001 /sytiste1.pdf>.

CURRICULUM VITAE

Name: Elin Sütiste
Date and place of birth: February 6, 1975, Tallinn
Citizenship: Estonian
Address: Department of Semiotics, University of Tartu,
Tiigi 78, Tartu 50410
E-mail: elin.sytiste@ut.ee

Current position

University of Tartu, Institute of Philosophy and Semiotics, extraordinary
researcher
Tallinn University, Institute of Estonian Language and Culture, lecturer

Education

University of Tartu 2002–2009 doctoral studies
University of Tartu 2002 MA *cum laude*
University of Tartu 1998 BA
Tallinn Secondary School No. 44 1993

Career

2007– University of Tartu, Institute of Philosophy and Semiotics,
extraordinary researcher
2007– Tallinn University, Institute of Estonian Language and Culture,
lecturer
2005–2007 Tallinn University, Department of Estonian Philology, lecturer
2005 Estonian Institute of Humanities, contractual lecturer
2001–2005 Academic Library of Tallinn University, acquisitions department,
senior librarian

Fields of research

Estonian translation history, translation theory, translation semiotics, semiotics
of culture

Continuing education

2003 Translation Studies Summer School, University College London,
Great Britain
2000 The Japan Foundation Japanese-Language Institute, Kansai,
Osaka, Japan

Administrative responsibilities

Acta Semiotica Estica, editor, since 2004

Estonian Semiotic Association, member, since 2004

Honours and awards

Juri Lotman Scholarship Award, 2003

Selected publications

- Sütiste, Elin 2010. Märksõnu eesti tõkeloost 1906–1940: tõlkediskursust organiseerivad kujundid. – *Keel ja Kirjandus* [forthcoming]
- Sütiste, Elin 2008. Roman Jakobson and the topic of translation: Reception in academic reference works. – *Sign Systems Studies* 36.2, 271–314.
- Sütiste, Elin 2008. “Hea tõlke” konstrueerimine tõlkekriitikas (ajakirjas “Eesti Kirjandus” aastail 1906–1922 avaldatud tõlkearvustuste põhjal). – Kirme, Maris; Veidemann, Rein (Toim.). *Kriitika diskursus: minevik ja tänapäev*. Tallinna Ülikooli Toimetised, Humaniora A 28. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 95–136.
- Sütiste, Elin; Torop, Peeter 2007. Processual boundaries of translation: Semiotics and translation studies. – *Semiotica*, vol. 163 – 1/4, 187–207.
- Sütiste, Elin; Torop, Peeter 2007. Tõlketeadus, semiootika ja tõlkeprotsessi piirid. – *Keel ja Kirjandus*, nr 7, 554–570.
- Sütiste, Elin 2007. The Relevance of Roman Jakobson’s translation theoretic heritage today. – Шадрин, В. И.; Богданов, С. И.; Недялков, И. В.; Ганнон, М. К. (toim.) *Университетское переводоведение*. Вып. 8. Материалы VIII юбилейной международной научной конференции по переводоведению «Федоровские чтения», посвященной 100-летию со дня рождения А. В. Федорова, 19–21 октября 2006 г. Санкт-Петербург: Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 432–439.
- Sütiste, Elin 2001. Translating the seventeen syllables. – *Sign Systems Studies*, 29(2), 563–586.
- Sütiste, Elin 2001. A Crow on a Bare Branch: A comparison of Matsuo Bashō’s haiku “Kare-eda-ni...” and its English translations. – *Studia Humaniora Tartuensia* 2.B.1. <http://www.ut.ee/klassik/sht/2001/sytiste1.pdf>.

DISSERTATIONES SEMIOTICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **М. Ю. Лотман.** Структура и типология русского стиха. Тарту, 2000.
2. **Елена Григорьева.** Эмблема: структура и прагматика. Тарту, 2000.
3. **Valdur Mikita.** Kreatiivsuskäsitluste võrdlus semiootikas ja psühholoogias. Tartu, 2000.
4. **Ирина Аврамец.** Поэтика новеллы Достоевского. Тарту, 2001.
5. **Ян Левченко.** История и фикция в текстах В. Шкловского и Б. Эйхенбаума в 1920-е гг. Тарту, 2003.
6. **Anti Randviir.** Mapping the world: towards a sociosemiotic approach to culture. Tartu, 2004.
7. **Timo Maran.** Mimikri kui kommunikatsiooni-semiootiline fenomen. Tartu, 2005.
8. **Элеонора Рудаковская-Борисова.** Семиотика пищи в произведениях Андрея Платонова. Tartu, 2005.
9. **Andres Luure.** Duality and sextets: a new structure of categories. Tartu, 2006.
10. **Peeter Linnap.** Fotoloogia. Tartu, 2006.
11. **Daniele Monticelli.** Wholeness and its remainders: theoretical procedures of totalization and detotalization in semiotics, philosophy and politics. Tartu, 2008.
12. **Andreas Ventsel.** Towards semiotic theory of hegemony. Tartu, 2009.